

The Journal of Academic Social Science Studies



International Journal of Social Science
Volume 2 Issue 1, p. 25-54, Summer 2009

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938) TÜRK
ROMANINDA SİYASÎ, SOSYAL VE AHLÂKÎ BİR SORUNSAK
OLARAK YOZLAŞMA**
*DEGENERATION AS A POLITICAL, SOCIAL AND MORAL PROBLEMATIC IN
EARLY REPUBLIC PERİOD'S (1923-1938) TURKISH NOVEL*

Yrd. Doç. Dr. Canan SEVİNÇ
Selçuk Üniversitesi

Abstract

In this study, covering the years 1923-1938 the novel of the early Republican Turkish theme of degeneration, political, social, and moral will be discussed as a problematic. In this respect, the First World War, Armistice with periods of writers who criticized degenerate sectors, within the framework of the same theme also refers to the early years of the republic.

Not yet being out of a big war, the excitement of the successive steps by establishing a new order, the dynamism of bureaucrats who lost their environments over time, gradually degenerated into a life on the road opened by dragging the broad masses of the people must set an example. One can say that in all three periods the political structure, the axis shifts, social structure, and then the individual conceptions of morality is a direct effect. Zaniyeler, Gizli El, Cephe Gerisi, Sözde Kızlar, Biz İnsanlar, Sodom ve Gomore, Ateşten Gömlek, Yarım Adam, Üç İstanbul, Eski Hastalık, Ankara, Yalnız Dönüyorum, Ayaşlı ve Kiracıları, Roman, Çıplaklar, the issue of degeneration in this context, discussing the novels.

Mentioned in novels, society and individuals, the observed degeneration, is discussed within the framework of Istanbul-Anatolia contrast. Accordingly, the authors, politically and morally degenerated Istanbul, Anatolia, they put in front is seen as an ideal.

Key Words: *Degeneration, Istanbul, Anatolia, Republic, novel.*

Öz

Bu çalışmada, 1923-1938 yılları arasında kapsayan erken Cumhuriyet dönemi Türk romanındaki yozlaşma teması, siyasî, sosyal ve ahlâkî bir sorunsal olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda; Birinci Dünya Savaşı ile Müteareke dönemlerinin yozlaşmış kesimlerini eleştiri konusu yapan yazarlar, aynı tema çerçevesinde Cumhuriyet'in ilk yıllarına da değinirler. Büyük bir savaştan henüz çıkmış olmanın, art arda gelen atılımlarla yeni bir düzen kurmanın heyecanını, dinamizmini zamanla yitiren bürokrat çevreler, giderek yozlaşmış bir hayatın içine sürüklenirken açtıkları yolda geniş halk yığınlarına da örnek teşkil ederler. Denilebilir ki her üç dönemde de siyasî yapıdaki eksen kaymaları, sosyal yapıya, oradan da bireylerin ahlâk anlayışlarına doğrudan tesir etmektedir. Zaniyeler, Gizli El, Cephe Gerisi, Sözde Kızlar, Biz İnsanlar, Sodom ve Gomore, Yaban, Ateşten Gömlek, Yarım

Adam, Üç İstanbul, Eski Hastalık, Ankara, Yalnız Dönüyorum, Ayaşlı ve Kiracıları, Roman, Çıplaklar; yozlaşma konusunu bu çerçevede tartışan romanlardır.

Bahsi geçen romanlarda, toplumda ve bireylerde gözlemlenen yozlaşma, İstanbul - Anadolu tezadı çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre; yazarların, siyaseten ve ahlâken yozlaşmış İstanbul'un karşısına bir ideal olarak Anadolu'yu koydukları görülür.

Anahtar Kelimeler: Yozlaşma, İstanbul, Anadolu, Cumhuriyet, roman

Giriş

Bilindiği üzere; Türk milleti için bir ölüm - kalım savaşı olan Millî Mücadelenin, millet lehine, zaferle sonuçlanmasının ardından Cumhuriyet ilan edilmiş, yeni rejimin hedefleri doğrultusunda art arda inkılâplar yapılmış, her şeyiyle eskisinden farklı yeni bir yaşam biçimine geçilmiştir. Doğaldır ki tüm bu tarihî - sosyal - siyasal değişme ve gelişmeler, edebiyat eserlerinde de yansımaları bulur. Bu açıdan, Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde yazılmış romanlar, ayrı bir önemi haizdir. Millî Mücadeleyi ele almakla başlayan bu romanlar; Ankara'nın başkent oluşu, Cumhuriyet'in ilanı, birbirini izleyen inkılâplar, toplumsal yaşamın değişimi, Cumhuriyet değerlerine uygun yeni insan tipleri ile o yıllar Türkiye'sinin geçirdiği tarihî - sosyal - siyasal değişimleri gözler önüne seren bir ayna görünümündedir.

Esas itibariyle, siyaseten redd-i miras üzerine kurulan laik bir ulus-devlet niteliğindeki Türkiye Cumhuriyeti, tüm yurdu kuşatıcı inkılâplarla yeni bir yaşam tarzının da belirleyicisi olurken yeni rejimin halka benimsetilip sevdirmesi, Ankara'dan başlatılan yenilik hareketlerinin tabana yayılması, yöneticileri romancılarla işbirliğine itmiş ve Cumhuriyet felsefesi doğrultusunda romanlar kaleme alınmıştır. Söz konusu felsefe doğrultusunda eskiyi ötekileştirip yeni rejimi öven romanlarla toplumun hafızası yeniden şekillendirilmek istenmiş ve bunun için Osmanlı - Cumhuriyet karşılaştırmasına başvurulmuştur. Şöyle ki: İstanbul, İtilaf askerleriyle eğlenirken Anadolu'da bir ölüm - kalım savaşı yaşanmış ve yeni devlet, bir Anadolu şehri olan Ankara'da kurulmuştur. Dolayısıyla İstanbul, eskidir ve payitahtı sembolize etmektedir. Ankara ise yeni devletin kalbi, ülkeyi yeni baştan inşa edecek yeniliklerin çıkış noktasıdır. Bu karşılaştırmanın romanlarda, İstanbul - Anadolu ya da kirli İstanbul - temiz Anadolu tezadı olarak tezahür ettiği görülür.

Bu bakış açısının tarihî ve sosyolojik olmak üzere iki boyutu vardır. Öncelikle Anadolu, 1920'den sonra Türk aydını için farklı bir anlam taşımaya başlar. Mütareke İstanbul'unun bozulmuşluğuna karşılık Anadolu, temizliğin sembolüdür. Bir başka deyişle; Anadolu, kurtuluşun ve saflığın, İstanbul ise çürümenin ve millî olmayanın kaynağıdır (Kacıroğlu 2008, 530). Bunda parçalanmaya yüz tutmuş imparatorluk topraklarının Misak-ı Millî ile sınırlandırılmasının da payı vardır. Şöyle ki Osmanlı'yı temsil eden İstanbul'un karşısında Türkiye'yi simgeleyen Anadolu vardır. Arka planında II. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki dönemlerini barındıran İstanbul, artık kirlenmiş; Anadolu ise henüz tüketilmemiş bir kaynak olarak saflığını korumuştur.

“Sultan II. Abdülhamit Dönemini baskı, işkence, yolsuzluk ve rüşvet dönemi olarak değerlendiren Türk aydını, idareyi kendi kontrolüne geçirdikten sonra eskisinden daha büyük çarpıklıklara bilerek veya bilmeden sürüklendi. Savaş yılları ve mütareke âdeta büyük çirkinliklerin bir irin gibi patlayarak etrafa yayıldığı devir olarak gözlemlendi. Böyle bir ortamda aydınlarımız Anadolu'yu İstanbul'un çirkinliklerinden kaçılarak sığınacak ana kucağı gibi gördüler.” (Yalçın 2002, 160)

Anadolu'nun saf ve temiz olarak algılanışı, yüzyıllarca ihmal edilmiş oluşuyla da izah edilebilir. Osmanlı'nın “taşra” diyerek “öteki”leştirdiği Anadolu, son yedi yüz yıl boyunca sürekli ezilen, sömürülen ve bunun sonucunda yoksullaşan bir yöredir (Çavdar 2007,

57). Dolayısıyla medeniyetin ulaşmayı, Anadolu'yu manevî açıdan temiz kılarken maddî açıdan da geri bırakmıştır. Bir başka deyişle; Osmanlı'nın salt İstanbul'u merkeze alan, Anadolu'yu ise yalnız vergi ve asker toplamak mevzubahis olduğunda hatırlayan politikaları, Anadolu topraklarını yüzyıllarca yoksullaştırmıştır¹. Anadolu'ya yönelik bu görmezden geliş, Millî Mücadele sürecinde yerini büyük bir ilgiye bırakmıştır. Misak-ı Millî sınırları dahilinde ölüm - kalım mücadelesi verildiği sıralarda aydınların gözünde yeni bir anlam kazanan Anadolu coğrafyası, artık asırların ihmalinden kurtularak bir nev'i kutsal toprak haline gelmiştir. Anadolu'ya yönelen bu dikkat, edebî eserlere de aynen yansımıştır.

Millî Edebiyat hikâye ve romanının en önemli niteliklerinden birisi olan İstanbul'dan Anadolu'ya yönelme; Anadolu coğrafyası, insanı ve hayatını ciddi anlamda gündeme taşıma (Çetişli 2007, 233) Cumhuriyet döneminin ilk romancılarının da yöneldikleri bir alan olur. Esasen yeni devletin yazarlardan beklentisi de bu yöndedir. Buna ek olarak Türk edebiyatında edebiyatçı ile bürokrat birbirinden farklı iki ayrı sosyal topluluk olmadığı için devlet politikaları daima sanat ve sanatçıyı derinden etkilemiştir (Yalçın 2002, 167). Bu yüzden dönem romancıları, Millî Edebiyat' ta filizlenen Anadolu hassasiyetini, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eserleriyle bir adım daha ileriye taşırlar.

İkinci olarak Ziya Gökalp'in çerçevesini çizdiği "Halka Doğru"² hareketi ile devamında gelişen "Mektepten Memlekete"³ anlayışı da Anadolu'ya yönelişin sosyolojik boyutunu oluşturur. Gökalp'e göre bir milletin fikir adamlarına, aydınlarına o milletin "seçkinler" i adı verilir. Halka doğru gitmesi gereken işte bu seçkinlerdir. Halka doğru gitmenin ise iki maksadı vardır: "*Seçkinler, neye mâliktir? Halkta ne vardır? Seçkinler, medeniyete mâliktir. Halkta millî kültür vardır. O halde, seçkinlerin halka doğru gitmesi şu iki*

¹ Osmanlı'nın Anadolu üzerindeki bahsi geçen politikaları, II. Abdülhamit Dönemi'nden itibaren çeşitli gazete ve dergilerde de eleştiri konusu olur: *Anadolu Gazetesi, Anadolu, Anadolu Çantası, Anadolu Duygusu, Anadolu Mecmuası*; fikrî ve siyasî zeminde Anadolu mefhumunu değerlendiren, bu arada Anadolu'nun geri kalmışlığına da değinen süreli yayınlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yalçın 2002, 160-166).

² "Halka Doğru", Çarlık Rusya'sında 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişen "Narodnik" Hareketinin temel şiarı olmuştur (Toprak 1984, 69). Rus aydınlarının çarlık yönetimini devirmek için yürüttüğü halkçı karakterdeki bu hareket, çarlığa karşı köylüyü kazanmaya yönelik birtakım atılımlarıyla Türk aydınlarına da örnek olur. Balkanlar ve Rusya'dan gelen Türkçü aydınlar aracılığıyla bu akım, Osmanlı Türkçülerini de etkisi altına alır. Ancak Narodnik hareket, Türkçüleri ideolojik yönden değil, halka gitme, halkla bütünleşme noktasında etkilemiştir (Karaca 2008, 207-208). Bu açıdan onlar, halka gitmeyi Türkçülüğün temel umdelerinden birisi olarak kabul ederler. Türk Ocakları'nın kuruluşu, "*Halka Doğru*", "*Türk Sözü*" adlı dergilerin yayımıyla birlikte sistemli bir hale getirilmeye çalışılan halka doğru hareketi, esas olarak, Ziya Gökalp tarafından sistematize edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. (Toprak 1984, 69-81); (Karaömerlioğlu 2006, 21-42); (Karaca 2008, 207-209); (Timur 2002, 34-38).

³ Dönemin halkçı söyleminin temel dayanaklarından "mektepten memlekete" parolası, gerçekte, Yahya Kemal'in bu amaçla sarf etmediği bir söyleme yaslanmaktadır. Yahya Kemal:

"1870'ten sonra Avrupa kültürünün mektebine girdik, orada okumaya koyulduk, yazık ki mektepten henüz çıkmadık; halâ bocalıyoruz. Milli ihtiyacı hiç duymadan ve duyar yaratılıştan olmayan alafranga Türklerle konuşmak bile faydasızdır; çünkü onlar **mektep**'i **gaaye** telâkki ediyorlar; lâkin **mektep** vâsıtaadır; **gaaye** bizim milliyetimizdir. Onun Avrupa medeniyeti içinde, tıpkı diğer milliyetler gibi, bir **hüviyet** oluşudur; işte bu ihtiyacı duyan ve duyacak yaratılıştan olan Türkler'in **mektepten memlekete** gelmeleri ve memleketi Türk edebiyatının çerçevesi hâline getirmeleri lâzım gelir." (Beyatlı 1984, 142-143) diyerek hem ulusal bilince seslenmekte hem de yurt gerçeğini edebiyatın **ana malzemesi** yapmayı öngörmektedir (Oktay 1993, 64-65).

maksat için olabilir: 1) Halktan millî kültür terbiyesi almak için, halka doğru gitmek. 2) Halka medeniyet götürmek için, halka doğru gitmek.” (Gökalp 2004, 46-47) Buna göre, aydın Anadolu içlerine dağılarak halkla bütünleşecek; kendisi halktan millî kültür alırken ona medeniyet götürecektir. Gökalp’in bu sosyolojik tavrı, “mektepten memlekete” şiarı ile birleşince aydınların dikkati Anadolu üzerinde odaklanmıştır.

Tüm bu tarihî ve sosyolojik saiklerin de yönlendirmesiyle denilebilir ki Cumhuriyet ideolojisi etrafında şekillenen Erken Cumhuriyet Dönemi Türk romanında Anadolu, yeni kurulan Cumhuriyet’in toplumu yeniden biçimlendirme amacı etrafında, âdeta, bir hareket merkezidir. Bundan dolayıdır ki dönem romanları, Anadolu üzerinden yeni rejimin gereklerini anlatmak misyonuna da hizmet ederler. Dolayısıyla dönem romanlarında, Birinci Dünya Savaşı, Mütareke ve Cumhuriyet’in ilk yıllarının siyasî, sosyal ve ahlâkî açıdan yozlaşmışlığı da İstanbul - Anadolu ya da kirli İstanbul - temiz Anadolu çatışması etrafında ele alınır.

Yozlaşma, en yalın ifadesiyle, bireyin toplumsal ve bireysel değerlere yabancılaşması demektir. Yozlaşma, “*insanın en duyarlı, en soylu yanlarını tahrip eden, körelten*” (Korkmaz 1997, 116) bir durumdur. Toplumların siyasî, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda keskin dönemeçlerden geçmesi, bu alanlarda yaşanan köklü değişimler, yozlaşmayı doğuran en önemli etmenlerdendir. Doğaldır ki bireyin yozlaşması da bundan nasibini alır. Yozlaşma teması, Atatürk Dönemi olarak da adlandırılan Erken Cumhuriyet Dönemi Türk romanında geniş boyutlu olarak işlenir. Bu geniş boyut, toplum ve birey ekseninde kendisini gösterir. İkinci Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke gibi Osmanlı’nın son dönemlerini içeren siyasî - sosyal süreç ile Cumhuriyet’ten sonra yaşananlar, yozlaşmayı toplum katında sergilerken; aynı süreçte bireyin siyasî ve toplumsal mekanizmalarla kurduğu ilişki de tek tek bireylerdeki yozlaşmayı gözler önüne serer.

a. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Yozlaşma

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk romanında yozlaşma teması, ilk olarak Birinci Dünya Savaşı yıllarının İstanbul’unda yaşanan karanlık ilişkileri, vurgunculuğu, eğlenceyi İstanbul - Anadolu zıtlığı üzerinden veren romanlarda ele alınır. Burada amaç, cephede savaşan Anadolu insanının karşısına savaşı umursamayan, alışkanlıklarını sürdüren, yaşam standardından ödün vermeyen İstanbul insanını koyarak yozlaşmayı belirgin kılmaktır. İstanbul’da sınırlı bir zümre, savaşın etkilerini hissetmediği gibi savaş şartları üzerinden zengin olmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı, Cumhuriyet dönemi Türk romanına önemli bir kaynak teşkil etmiştir (Yalçın 2002, 54)⁴. Bunda Osmanlı’nın birkaç cephede savaşıp kahramanlıklar göstermesi yanında savaşın getirdiği acıların büyük oluşu da etkilidir. Bu dönemi anlatan romanlarda savaş vurgunculuğu, rüşvet ve yolsuzluk olaylarından hareketle ahlâkî yozlaşma üzerinde durulur. İttihat ve Terakki yönetiminin zayıf noktalarından faydalanarak savaşı kendileri için zenginleşme fırsatı sayan kimi çevreler, ahlâkî bir yozlaşmayı da beraberinde taşırlar. Dönem romancıları; eğlenen, yaşam standardından ödün vermeyen, yolsuzluk ve rüşvetle savaştan kazanç sağlayan İstanbul’daki yozlaşmış zümrenin karşısına evladını, kardeşini, kocasını savaşa gönderen, aç, perişan Anadolu ahalisini koyarak şehirdeki yozlaşmışlığı daha da belirgin kılarlar⁵.

⁴ Savaşın Batılı devletler ile Osmanlı Devleti tarafından algılanışını karşılaştırmalı olarak tartışan ve bunun 1914-1918 yılları arasındaki Osmanlı-Türk edebiyatına yansısını değerlendiren bir çalışma için bkz. Köroğlu (2010).

⁵ Bu dönem, İstanbul da yaşayışça ikiye ayrılmış, bir tarafta eğlenenler, diğer tarafta bir kuru çorbaya talim edenler, şehri, bir yüzü acı içinde ağlayan, diğer yüzü çılgınca gülen çarpık bir karikatür haline döndürmüştür (Yalçın 2002, 56).

Selahattin Enis (Atabeyoğlu), *Zaniyeler*⁶ adlı romanında, romanın başkişisi Fitnat'ın etrafında İstanbul'un savaş sırasındaki yozlaşmış yüzünü resmeder. İstanbul'dan Konya'ya gelin giden Fitnat, bir türlü oraya intibak edemez. Hastalanıp yataklara düşer. İyileşme dönemini geçirmek için geldiği İstanbul'da teyzesinin çevresine karışır. Burada nüfuzlu, zengin bir azınlık⁷, kadın - erkek bir arada belli fasılalarla eğlenmektedir. Fitnat, önceleri dirense de bu hayata kapılmaktan kendini alıkoyamaz. İstanbul sosyetesinin yozlaşmış hayatına teyzesi vasıtası ile girdikten bir süre sonra misafirlerini kendi salonunda ağırlamaya başlar (Arslan 2003, 36-37).

Dinlenmek için İstanbul'da bulunduğu günlerde şehrin birbirine zıt iki yüzünü dikkatlice gözlemler Fitnat. Şişli salonlarında eğlenen İstanbul'un yanında harbin acısını derinden hisseden İstanbul vardır: *“İstanbul'da ağızları bıçak açmıyor. Herkes Çanakkale'deki savaşla meşgul. (...) İnaniyorum ki Çanakkale'de savaşan İstanbul, işte bu; gecenin derin karanlığı arasında lâmbasız ve aydınlıksız, için için soluyan bu karanlık İstanbul'dur.”* (Atabeyoğlu 1989, 47) Onun gözlemediği hakiki İstanbul, *“acıktığı zaman ciğerlerini yiyen ve susadığı zaman gözyaşlarını içen, acı ve ızdıraplarını yalnız kendi göğsüne gömen”* (Atabeyoğlu 1989, 164) bir İstanbul'dur. Teyzesi ve teyzesinin etrafındaki insanların iğrençlikleri, Fitnat'ı bir vicdan muhasebesine götürür. Kendisinin de dahil olduğu o âlemlerden eve dönüp temiz yatağına uzanınca Konya'daki sessiz sakin hayatını düşünür; kendi kendinden utanır. Bir yandan Konya'yı özlerken diğer yandan İstanbul'u bırakmamaktadır. İç dünyasında geride bıraktığı temiz Konya ile içinde bulunduğu yozlaşmış İstanbul çatışsa da Fitnat, sonunda tercihini İstanbul'dan yana kullanır⁸.

Fitnat'ın, İstanbul'da kalarak teyzesinin çevresine katılması, romana farklı bir boyut kazandırır. Bu noktaya kadar Fitnat'ın, bir anlamda, bireysel serüveniyle şekillenen roman, bundan böyle “panoramik” bir boyut kazanır (Tekin 1998, 38). Artık İclâl, Canan, Azize Hanım, Yahya Cemal, Rifat Melih, Fehmi Bey, Müceyyip Paşa, Kerami Bey gibi İstanbul sosyetesinin tanınmış simaları da onun sergüzeştine dahil olurlar. Fitnat, her ne kadar kendi isteğiyle batağa sürüklense de çevresindeki yozlaşmış insanlardan tiksiniyor. Tüm ahlâkî sınırların kalktığı gece âlemlerinde herkesin saygı duyduğu, büyük adam diye nitelendirdiği devlet adamlarının asıl yüzünü görmüş, bunların yanı sıra bazı şair ve yazarların, içinde yaşadıkları savaş gerçeğine sırt çevirip o eğlencelere davet edilmek için tüm değer yargılarını nasıl ayaklar altına aldıklarına da tanıklık etmiştir.

“Bunların arasında kimler yoktu? Nâzırlar mı, memleketin en yüksek en ünlü şairleri mi, gazetecileri mi, düşünürleri, vatanperverleri mi, kimler yoktu?.. Bu, İstanbul'da bir nitelik ve büyüklük meclisi değildi. Bu, gerçek bir Babil'di. Tümü içkinin etkisiyle manevi

⁶ Selahattin Enis (Atabeyoğlu), *Zaniyeler*, İletişim Yay., İstanbul 1989, 3.bsk. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir (1.Basım: 1924).

Roman, 1923'te *İleri* gazetesinde “Fitnat'ın Sergüzeştı” adıyla tefrika edildikten sonra kitap halinde yayımlanmıştır.

⁷ Yazar, bu azınlık içerisindeki Kerami Bey ile Müceyyip Paşa üzerinden dönemin siyasetçilerini; Yahya Cemal, Celal Tahir ve Rifat Melih üzerinden de şair ve yazarlarını hicvetmektedir (Arslan 2003, 128-130; 141-143.).

⁸ Yazar, İstanbul'u, Tevfik Fikret'in *Sis* adlı şiirine göndermelerde bulunarak çizer. Fitnat, bir zevk ve sefahat gecesinin sabahında *“bu insanlık enkazı üzerinden İstanbul denilen bu kentin yullanmış bir yosma eskisi gibi çürük ve kırık dişleriyle yükselerek acı acı güldüğünü görüyorum.”* (Atabeyoğlu 1989, 165) der. Yazarın İstanbul'unda olumlu niteliklere sahip, yozlaşmamış insan bulmak neredeyse imkânsızdır (Arslan 2003, 55).

elbiselerinden sıyrılarak içyüzlerinin olanca çirkinliği ve tüm çıplaklıklarıyla meydana çıkmışlardı. Zaman zaman çiftler hâlinde masa başından biri ikisi kayboluyor, sonra yüzler pancar gibi, saçlarının tuvaleti bozulmuş, yorgun adımlarla tekrar masanın başına dönüyorlardı. Ve masaya dönen her çiftin görünüşü, masa başındakiler arasında fısıldaşmalara yol açıyordu.” (Atabeyoğlu 1989, 59) Bu hayatı bir yere kadar sürdüren Fitnat, artık tahammül edemeyeceğini anladığında İstanbul’dan ayrılır, annesiyle Anadolu’da sakin bir yaşam sürmeye başlar (Atabeyoğlu 1989, 197).

Romanda Fitnat, git gide batağa sürüklenen bir kadın olarak görünürse de esasında o, her şeyin farkındadır: Birinci Dünya Savaşı, tüm şiddetiyle sürmekte, Anadolu, bağrındaki tüm evlatlarını savaşa göndermekte; ancak İstanbul’un bir yüzü çalgınca eğlenmektedir. Üstelik çoğu insan, savaş üzerinden zengin olmanın planlarını yapmaktadır. Toplumun her kesiminden insanın aldırıışsızca eğlendiği gece âlemlerini o, Kitab-ı Mukaddes’teki Babil’e benzetir⁹. Gelin gittiği Konya bağlamında her iki dünyayı mukayese edebilen Fitnat, yozlaşmış İstanbul’a mukabil Konya’yı, dolayısıyla Anadolu’yu, daha temiz, daha arı bulur. Orada da eğlentiler olmaktadır; insanlar yazın Meram Bağları’nda içki içip eğlenmektedirler. Ama ahlâk, değer yargıları İstanbul’daki denli çiğnenmemektedir. Bu açıdan Anadolu, Konya bağlamında yozlaşmış İstanbul’un karşısına konmuş temiz bir yerdir¹⁰.

Bu yıllarda İstanbul’daki yolsuzluk ve ahlâkî yozlaşmışlıkları anlatan bir başka roman, Reşat Nuri’nin *Gizli El*’dir¹¹. Romanın, hukuk fakültesini bitirmiş kahramanı Şeref, Gemlik’e memur olarak atanır. Bir süre sonra orada Aziz Paşa’nın çocuklarına ders vermeye başlar. Paşanın kızı Seniha’ya âşık olur, evlenirler. Birinci Dünya Savaşı çıkınca Şeref, askere çağrılır. Sağlık sorunları nedeniyle yazıcı olarak cephe gerisinde görevlendirilir. Yakın dostu doktorun vesilesiyle tanıştığı Miralay Murat Bey, Şeref’i yazıcılıktan aldrarak yurt dışına gönderir. Miralay Murat, cephe gerisindeki yolsuzluğu, rüşveti önlemenin yollarını bilen biridir:

“Fakat bir el; teşkilât eli mevcudu rasyonel bir şekilde üleştirmesini bilsin; bu harbi ferah ferah çıkarırdık. Ama, devlet kendi başına bu işi yapamazdı; yardımcı eller lâzımdı. O zaman cephe arkasında ne ihtiyaç, ne ihtikâr ve soygunculuk!” (Güntekin 1988, 102) *Zaniyeler*’de Fitnat’ı yozlaştıran, batağa doğru çeken teyzesiyken *Gizli El*’de Şeref’i yönlendiren Miralay Murat’tır. Fitnat’ın teyzesi gibi o da Şeref’i önce içki ve gece hayatı ile tanıştırır. Ardından onu gizli kapaklı işlerde kullanmak üzere yurt dışına gönderir. Miralay Murat, artık bir “gizli el”dir ve Şeref’i yönlendirmektedir. Yurt dışı vazifelerini tamamlayınca Şeref’in askerliği biter. Bu kez Murat Bey’in yurt içindeki yolsuzluklarına âlet olacaktır. Yeni görevi dolayısıyla Anadolu içlerinde sık sık seyahat eden Şeref, bu yolculuklar sırasında Anadolu insanının dramına da şahit olur:

“İstasyonlarda, küçük kasabalarda, zebun katırlar ve eşeklerin sürüklediği çeçen arabaları gelip geçen yollarda akın akın ihtiyar ve sakat adamlar, ihtiyar kadınlar görüyorum. Bunların çoğu mütekait ve malûl askerler, mütekait sivil memurlardır. İhtiyaç maddeleri bol olan yerlerden, Eskişehir köylerinden, Konya köylerinden, Karaman’dan, darlık çeken büyük merkezlere, meselâ mahrum İstanbul’a yerine göre kendilerinin elde ve sırta taşıyabilecekleri çantalar, çuvallar, sepetlerle yiyecek taşıyorlar.” (Güntekin 1988, 111)

⁹ Mütarekeyi de kapsayan bu dönem İstanbul’unu Babil’e benzeten Selahattin Enis’e karşılık Yakup Kadri, Sodom ve Gomore şehirlerine; Peyami Safa ise mahşer yerine benzetir.

¹⁰ Romanı, İstanbul - Anadolu tezadı bağlamında tahlil eden bir çalışma için bkz. (Sevinç 2011).

¹¹ Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir (1. Basım: 1922).

Bundan sonra Şeref, “*bir şirketin en nüfuzlu bir idarecisi*” dir (Güntekin 1988, 113). Gittikçe düşer, sonunda bir sabah tutuklanır ve tevkif edilir. Karısı Seniha ve Aziz Paşa, cezasını tamamlayan Şeref’i hapisneden alarak Gemlik’e dönerler. Önceleri yeni atandığı Gemlik’te çok sıkılan, büyük işler yapmanın hayalini kuran Şeref, çok istediği ikbali savaş sırasında elde eder; ancak gittikçe batağa saplanır, düştükçe düşer. Onun da kurtuluşu, Fitnat’ınki gibi, Anadolu’dadır. Şeref de dönüp dolaşıp Anadolu’ya gider. *Gizli El* de savaş vurguncularını, rüşveti konu edinen bir roman olarak İstanbul’daki yozlaşmayı, gizli bir el tarafından idare edilen Şeref üzerinden işler. Romanda Anadolu, savaşın esas sıkıntısını çeken alil insanlarıyla İstanbul’un karşısına konmuş; Şeref, içine yuvarlandığı çirkeften Gemlik’e sığınarak temizlenme şansı elde etmiştir.

Burhan Cahit’in *Cephe Gerisi*¹² adlı romanı da İstanbul’daki ahlâkî yozlaşmayı irdeleyen bir eserdir. Dürüst, vazifesine bağlı bir asker olan Binbaşı Faruk, herkes tek tek cepheye çağrılırken askerî vazifeyle Berlin’e gönderilir. Burada Şekerzade adlı bir tüccarla tanışır. *Gizli El*’ in Miralay Murat’ı, bu kez Şekerzade olarak belirir. Her ne kadar Faruk, görevini layıkıyla ifa ettiğine inansa da Şekerzade ile metresi Dilrûba’nın gizli eli onu idare eder. Almanya vazifesi sona eren Faruk, Dilrûba Hanım’ın tasarrufuyla cepheye gönderilmeyip İstanbul’da görevlendirilir. Bir yandan vicdan azabı çekerken diğer yandan Dilrûba’nın düzenlediği ev partilerinde savaştan yararlanıp zengin olan, vurgunlarıyla gurur duyan yozlaşmış insanlarla tanışır. Bu meclislerde şahit oldukları, Binbaşı Faruk’u çok öfkelenendirir. Öte yandan savaş bütün şiddetiyle sürmekte, İstanbul’da halk açlıktan perişan olmakta, Anadolu ise cepheye er yetiştirememektedir. Bu bağlamda, Osmanlı’nın vurduğu cephe vesilesiyle Anadolu’ya, Anadolu insanına değinilir. Anadolu, bir tarafıyla eğlenip savaşı kâra çevirmeye çalışan yozlaşmış kesimin karşısında savaştan en çok etkilenip perişan olan mekân olarak işlenmiştir. Bir tren yolculuğu sırasında Faruk, Konya - Aksaray çevresindeki köy ve köylülerin halini gözlemler:

“Konya Aksarayında bir ihtiyar köylü kadın görmüştü. Kasabaya üç saat uzaktaki köyünden bir topal eşekle iki çuval nohut getirmişti. Oradaki levazım amiri bu iki çuval nohudu (tekâlifî harbiye) diye zaptetmişti. Zavallı kadın levazım ambarının kapısına çökmüş ağlıyor. Hem yalvarıyordu:

-İki evlâdımı şehit verdim. Bir gelinlik kızım için çalışıyorum. Bu kadarcık nohudu ektim. Satıp parasile kızıma çamaşırlık alacağım, ne ideyim ben şimdi?

Ulukışlada bu levhaların daha acıklıları vardı. İstasyonlar hasta, malûl asker döküntülerile dolmuştu. İçlerinde köylerine kadar gidemiyecek zayıflar vardı. Bir dilim ekmek yoktu.” (Morkaya 1934, 39-40)

Burada da yozlaşmış İstanbul’un karşısına konan karşıt bir imgedir Anadolu. Görüldüğü üzere, Birinci Dünya Savaşı’nın, itici gücünü siyasî otorite boşluğundan alan ahlâkî yozlaşmışlıkları, romanlarda İstanbul - Anadolu karşılaştırması bağlamında ele alınmıştır.

b. Mütareke Yıllarında Yozlaşma

Yozlaşma teması, Birinci Dünya Savaşı’nın yanı sıra özellikle Mütareke dönemini ele alan romanlarda da siyasî, sosyal ve ahlâkî bir sorunsal olarak işlenir.

¹² Burhan Cahit Morkaya, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1934. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir.

Sözde Kızlar' da¹³ Batı Anadolu'yu işgal eden Yunanlıların zulmünden kaçarak bir süredir haber alamadığı babasını aramak üzere Manisa'dan İstanbul'a gelen Mebrure' nin, Şişli'de kaldığı ev çevresinde yaşananlar, bir yanıyla Mütareke İstanbul'unu yansıtırken diğer yanıyla da Anadolu ortak paydasında buluşan Mebrure ile Fahri ilişkisi üzerinden umudu işaret eder. Uzaktan akrabaları Nafi Beylerin Şişli'deki köşküne sığınan Mebrure, çok geçmeden ahlâk bakımından yozlaşmış insanların arasında kısa bir süreliğine de olsa yaşamaya mecbur olduğunu anlar ve bir an evvel babasını bulup Manisa'ya dönmenin çarelerini arar.

Nafi Bey'in ölümünden sonra karısı ve çocukları zamanın asri modasına uymuş, köşkü âdeta zevk ve eğlence merkezi haline getirmişlerdir. Kendileri gibi lüks yaşam içinde hayattan sadece keyif almayı amaç edinmiş insanlarla köşkte sık sık toplanmakta, türlü oyunlar icat ederek eğlenmektedirler. Bu insanların arasında ahlâkî sınırlar kalkmış, kadın - erkek ilişkileri karmaşık hale gelmiştir. Köşke arada sırada gelenler arasında Nadir isminde bir genç de vardır. Nadir, Mebrure' nin hikâyesiyle yakından ilgilenir ve ona yardım edeceğine dair söz verir. Nadir, köşke gelenlerin aksî yaradılıştâ, manevî değerlere bağlı yozlaşmamış bir gençtir. Mebrure' ye Muhacirin İdaresi kanalıyla babasından bir haber alabilmesi için yardım ettiği gibi onu kendi annesiyle, en önemlisi de Anadolu sevdalısı bir genç olan Fahri'yle tanıştırır. Anadolu ortak paydasında Fahri'yle buluşmuş olmak, Mebrure' nin dikkatini köşkten çekerek kendi üzerinde yoğunlaştırır. İki genç, uzun uzun Anadolu'yu, Manisa'yı, Anadolu insanını konuşurlar. Fahri, zor günlerinde Mebrure' ye bir umut ışığı olur. Özellikle köşkte kendisini tuzağına düşürmek için fırsat kollayan Behiç tehlikesine karşı Fahri, sağlam bir dayanaktır. Her açıdan yozlaşmış Behiç'e karşılık Fahri, saf bir Anadolu çocuğudur. Behiç, Mebrure' yi ele geçirmek için hain planlar kurarken Fahri, ona herhangi bir telkinde bulunmaz. Bir süre iki gencin arasında kararsız kalan Mebrure, sonunda -Behiç'e dair dinlediği ibret dolu bir olayın da etkisiyle- Fahri'den yana tavır alır.

Romanda Mütareke İstanbul'u, yüksek tabakayı simgeleyen Şişli ile geleneksel Türk yaşayışını sürdüren Vefa, Şehzadebaşı, Cerrahpaşa semtleri üzerinden ahlâk - ahlâksızlık çatışması ekseninde sergilenir. Kozmopolit Şişli'ye karşılık Vefa, Şehzadebaşı ve Cerrahpaşa, millî değerlere bağlı semtlerdir. Şişli, işgal altındaki şehrin bu durumuna uyum sağlamış, gününü gün eden insanlarla doluyken diğer semtler, daha da içine kapanmış, değer yargılarına sıkı sıkıya sarılmıştır. Fonda kendini duyuran Anadolu ise Anadolu'yu yansıtmak için değil Anadolu'nun içinde bulunduğu trajik duruma rağmen gününü gün etmeye çalışan İstanbul'un kozmopolit çevrelerini anlatmak amacına yardım etmektedir (Tekin 1999, 66). Bir başka deyişle; yazarın asıl gayesi, Anadolu'yu konu edinmek değil, kirli İstanbul - temiz Anadolu tezadı üzerinden Mütareke İstanbul'unun kokuşmuş, yozlaşmış, sefahate batmış görünümünü belirgin kılmaktır.

Romanın ağırlıklı mekânı Şişli ve oradaki Nafi Bey köşküdür. O günlerde kozmopolit yapısıyla Şişli, diğer semtler üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Nafi Bey köşkü ise Şişli'deki söz konusu kozmopolit hayatın tipik bir örneğidir. “*Yol üstünde, üç katlı, kâgîr, pembe boyalı*” (Safa 1991, 8), “*yeni mefruşatla döşenmiş, zarîf*” (Safa 1991, 11) bir evdir. Düzenlenen eğlenceler, çaylar ile diğer semtler üzerinde etki uyandırmakta, özellikle zamanın gençlerinin gözünde cazibe merkezi olmaktadır. Cerrahpaşalı Salih ile Belma kardeşler de bu cazibeye kapılmış, köşkteki asrî yaşama özenen gençlerdir. Bunlar, kendi evlerini ve yaşayışlarını küçümsemekte, aileleriyle çatışmaktadırlar. Ara sıra köşke gelen Nadir, annesiyle Şehzadebaşı'nda yaşamakta; Fahri ise Vefa'da ikamet etmektedir. Böylece köşkte üç farklı tipte insan bir aradadır: Nafi Bey'in eşi Nazmiye Hanım, kızı Nevin, oğlu

¹³ Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, Ötüken Yay., İstanbul 1991. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir (1.Basım: 1923).

Behiç; kendileri gibi düşünen Naciye Hanım, kızı Güzide, Siyret ve Nizamettin Bey. Ahlâken yozlaşmış, sefahate batmış bu insanların karşısında hızla felakete sürüklenen Belma, Salih kardeşler ile manevî değerlerin temsilcisi Nadir - Mebrure yer alır.

Bir akşam, Mebrure' yi de mecburen İstanbul'a getiren Yunan taarruzu üzerine çıkan bir tartışma, köşkteki insanları iki ayrı kutba böler: Nadir ile Mebrure, millî olanı savunurken diğerleri gayrimillî bir tavır sergilerler (Safa 1991, 55-58). Bu sayede roman, ahlâk - ahlâksızlık çatışmasından millî - gayrimillî çatışmasına doğru evrilir (Tekin 1999, 70). Bu çatışmalara, fonda yer yer kendini duyuran Anadolu dolayısıyla kirli İstanbul - temiz Anadolu çatışması da eklenir. Esasen roman, Mütareke günlerinin yozlaşmış, sefih ve kirli İstanbul'una karşılık temiz, mazlum Anadolu'yu öne çıkarmaktadır. İstanbul, Behiç'in şahsında temsil edilirken Anadolu, Fahri'de simgeleşmektedir. Her ne kadar Anadolu, soyut bir mekân olarak fonda yer alıp İstanbul'un yozlaşmışlığını ortaya koymaya yardımcı olsa da yazarın söz konusu yozlaşmışlığa karşılık işaret ettiği yer, Anadolu'dur.

Romanda Nadir, Fahri, Mebrure gibi olumlu, yozlaşmamış kahramanların ümit bağladığı yer de Anadolu'dur. Anadolu, kirli İstanbul'un karşısına konmuş temiz bir idealdir. Aynı zamanda, Anadolu; yazarın, İstanbul'dan hareketle görünür kıldığı bozuklukların tedavi edileceği yerdir (Yalçın 2002, 106). Nitekim Mebrure' yi ele geçirme planları yapan Behiç, onun İstanbul'dan hoşlanmayıp babasını da alarak Anadolu'ya gitmek istediğini bildiğinden Mebrure' ye kirli İstanbul - temiz Anadolu karşıtlığı üzerinden bir teklifle gitmeyi düşünür:

“Behiç'in tasavvur ettiği tatlı istikbal vaadi şöyle bir şeydi: Mebrure' ye servetinin yarısını verecek, evlenecekler, hemen Anadolu'ya gidecekler, en güzel şehirde, en güzel çiftliği satın alacaklar, genç kızın babasını da arayıp bulacaklar, çiftliğe getirecekler, senelerce yahut Mebrure ne kadar isterse orada yaşayacaklar ve bu mütereddi ahlaksız düşkün İstanbul muhitlerinden uzaklaşacaklar...” (Safa 1991, 130-131)

Yazar, İstanbul'un ahlâkî yozlaşmışlığını, karşısına temiz Anadolu imgesini koyarak gözler önüne sermekle kalmamış, aynı Anadolu'yu yeni bir başlangıç noktası olarak göstermiştir. Öyle ki Fahri ile Mebrure' nin birlikte Anadolu'ya dönmeleri, çekilen acıların, felâketlerin geride kaldığına, yeni bir dönemin başladığına işaretir (Tekin 1999, 75). Bu, hem bireysel hem toplumsal planda sembolik bir anlam içeren bir başlangıçtır.

Yazarın Mütareke İstanbul'unu yozlaşmış bir aile üzerinden kirli İstanbul - temiz Anadolu çatışması ekseninde ele aldığı bir diğer romanı, *Biz İnsanlar'* dir¹⁴. Mütareke'nin ikinci senesinde Boğaziçi'nde bir özel lisede cereyan eden taş hadisesi etrafında gelişen olay örgüsü, *Sözde Kızlar'* da olduğu gibi millî - gayrimillî ve İstanbul - Anadolu çatışmasını doğurur. Okulun meccanen okuyan öğrencilerinden Tahsin, kendisine *“Eşek Türk!”* dediği için Cemil'e taş atıp kafasını yarar (Safa 1999, 31). Hakikatte Cemil, *“Eşek Türk!”* sözünü Türklere düşman, ecebilere meftun, yalısına Fransız bayrağı çeken (Safa 1999, 51) annesi Samiye Hanım'dan öğrenmiştir. Nitekim yaralı çocuğu evine götüren Orhan'a kadının sert çıkışı, oğlunun *“Eşek Türk!”* demesini mazur görüşü ve gösterişi, Orhan'da bir tepki uyandırır. Bu mesele yüzünden müdürle tartışan genç öğretmen, olayı İstanbul - Anadolu zıtlığı üzerinden değerlendirir.

¹⁴ Peyami Safa, *Biz İnsanlar'*, Ötüken Yay., İstanbul 1999. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir. Roman, *Cumhuriyet* gazetesinde 26 Şubat 1937-27 Haziran 1937 tarihleri arasında tefrika edilir. 1959'da kitap halinde yayımlanır.

Anadolu'da Millî Mücadelenin devam ettiği günlerde bu konu, öğretmenler arasında hararetle tartışılır: “*Onun attığı taş, bugün, bu saatte Anadolu'da harb eden bütün Türklerin tek bir madde içine sıkıştırılarak teksif edilmiş ruhudur!*” (Safa 1999, 70) Orhan'a katılan öğretmenlerin yanında bunu boş sözler olarak değerlendirenlerle sessiz kalmayı tercih edenler de vardır. Orhan, müdüre hitaben yaptığı konuşmada konunun İstanbul - Anadolu çatışmasını ilgilendiren yönünü vurgular: “*Bu bir memleket ve tarih vak'asıdır. Anadolu'nun İstanbul'la mücadelesinin bir küçük örneği, bir minyatürüdür.*” (Safa 1999, 77)

“*Cemilleri çoğaltınız, bir İstanbul olur; Tahsinleri çoğaltacağız, bir Anadolu olur.*” (Safa 1999, 78)

Romanda Samiye Hanım, Anadolu'da devam eden Millî Mücadeleye karşılık Mütareke İstanbul'unun yozlaşmış yüzünü sembolize eder. Eski şehbenderlerden Halim Bey'in eşi olan Samiye Hanım, eşinin ölümünden sonra ondan kalma eski alışkanlıkları sürdürmüş, ecnebilerle bağını koparmamıştır. Harb-i Umumi' de Alman zırhlısı Göben' de ziyafetlere çağrılan çift, bu serbest tavırlarıyla halkın tepkisini çekerken aynı samimi ilişkileri Samiye Hanım'ın Mütareke' den sonra yalaya İtilaf zabitlerini doldurarak (Safa 1999, 194-195) devam ettirmesi, halkı yalı ahalisine karşı iyice düşman eder. *Sözde Kızlar'* daki Nafi Bey köşkü, bu kez Halim Bey yalısı olarak yozlaşmış insanların toplandığı, kozmopolit bir merkez özelliğiyle romandaki yerini alır. Bu bağlamda yalı, olayların gelişip şekillenmesine zemin hazırlayan mekân konumundadır (Tekin 1999, 207). Türk düşmanı Samiye Hanım, Anadolu'da Millî Mücadelenin sürdüğü hassas günlerde yalaya İtilaf zabitlerini serbestçe almakta; çaylar, davetler düzenlemekte, dahası evine Fransız bayrağı asmakta bir beis görmemektedir. Burada da fonda soyut bir mekân olarak kendini duyuran Anadolu, İstanbul'un, işgal askerleriyle âdeta işbirliği etmiş yozlaşmış bir zümresini belirgin kılmakta; dahası bu yozlaşmaya son verecek nihai nokta olarak gösterilmektedir. Romanın idealist kişileri Orhan ile Necati de bir aralık Anadolu'ya gitmeye niyetlenseler de bunu gerçekleştiremezler. Diğer yandan vatanperver bir zabıt olan Bahri de ailevî nedenlerden cepheye gidememektedir. Mütareke İstanbul'undan tiksinen Bahri, hep Anadolu'ya gitmek istediğini söylemektedir:

“*-Felâkete bakınız, dedi, ben orduyum, orduyu temsil ediyorum.*

Sonra yüzünü soluk ay ışığına doğru kaldırarak:

-Hangi ordu? dedi, ordu Anadolu'da. Benim işim ne burada?...” (Safa 1999, 267)

Sözde Kızlar' da olduğu gibi bireyin ve toplumun simgesel kurtuluşuyla sona ermeyen romanda Anadolu, kahramanlar fiilen gitmese de kurtuluşun oradan geleceğine inanılan bir mekândır. Bir başka deyişle; Anadolu, Samiye Hanım'ın yozlaşmış ilişkiler yumağı olan köşküne karşılık temiz bir ideal olarak fonda kendini duyurur.

İşgal İstanbul'unun yozlaşmış yüzünü bahsi geçen zıtlık ilişkisi üzerinden işleyen bir roman da Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore'* sidir¹⁵. Adını, Lût kavminin ahlâksız yaşayışı sonucunda Tanrı tarafından cezalandırılıp yerin dibine batırılan Sodom ve Gomore kentlerinden alan romanda her bölümün başına Tevrat'tan Sodom ve Gomore kentlerinin durumunu anlatan ayetler yerleştirilmiştir. Yazar, Mütareke İstanbul'unun sefahate batmış, ahlâken yozlaşmış haliyle söz konusu şehirler arasında bağ kurmuş; böyle bir İstanbul'un karşısına temiz bir Anadolu koymuştur. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere, aynı dönem

¹⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, Bilgi Yay., Ankara 1972. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir (1.Basım: 1928).

İstanbul'u için Peyami Safa, mahşer benzetmesi yaparken Selahattin Enis de şehri Babil olarak nitelendirir¹⁶.

Nişanlısı Leyla'nın İngiliz askerleriyle içli dışlı olmasından, dahası o askerlerden Captain Gerald Jackson Read ile yakınlaşmasından rahatsız olan Necdet, kendi içinde gelgitler yaşamaktadır. Leyla, ticarî işleri gereği İngilizlerle işbirliği yapan babası Sami Bey'in davetleri dolayısıyla Necdet'ten uzaklaşıp git gide İngiliz subayı Jackson Read ile yakınlaşır. Necdet ise Leyla' sız olamamakla işgalcilerden tiksirmek duyguları arasında savrulmaktadır. Bu şekilde zor günler geçiren Necdet, o sıralarda Anadolu'ya giden doktor arkadaşı Cemil Kâmi üzerinden dikkatini Millî Mücadeleye yöneltir. İstanbul, işgalcilerle el ele vermiş eğlenirken Anadolu'da bir ölüm - kalım savaşı verilmektedir. Necdet de bunaldığı zamanlarda Anadolu'ya geçmeyi düşünmekte ve bunun hayalini kurmaktadır (Karaosmanoğlu 1972, 180). Leyla'nın çevresinden uzaklaşıp gitmeyi göze alamasa da içinden Millî Mücadeleyi destekler; hatta Necdet, tüm umudunu oradan gelecek haberlere bağlar:

“Necdet, her başı sıkıya gelince veya içindeki isyan duygusu böyle her taşukça Anadolu'yu düşünürdü. Bu, onda bir müminin ezeli adaleti bekleyişi, ezeli adaleti çağırışı gibi bir şeydi. ‘Bir gün, bir gün mutlaka gelecekler, bu çamuru, bu kokuşmayı silip süpürecekler,’ derdi. Mutlaka bir gün zalimlere cezalarını, mazumlara tesellilerini verecekler, fakat ne vakit? Bir ay sonra mı? Bir yıl sonra mı? Yoksa... Hayır, hayır, Necdet bunun aksini düşünemiyordu. Hiçbir iman sâhibi, Allaktan ümidini keser mi? İşte, Necdet de Anadolu'dan böylece ümidini kesmiyordu.” (Karaosmanoğlu 1972, 284-285)

Esasında, önceleri millî duyarlığa sahip bir genç olmayan Necdet, zaman içinde Leyla'nın işgal askerleriyle geliştirdiği samimiyet nedeniyle yüzünü Anadolu'ya çevirir ve böylece bilinçlenme süreci başlar. Bir diğer ifadeyle; Necdet, içinde yaşadığı gerçeklikten Anadolu'ya sığınarak kaçır. İşgal askerleri, yalnızca İstanbul'u değil onun özel yaşamını da işgal etmiştir. Buna duyduğu tepki, yaşadıklarını sorgulamaya iter onu. Nitekim bir gece katıldığı bir davette İstanbul'u seyreder ve Anadolu'yla kıyaslamaya başlar. Ona göre İstanbul, *“kendisine zorla ve açıkça alçakça bir iş yapılmış ve utançtan yüzü koyun yere yatmış bir adamı hatırlatır”* ken (Karaosmanoğlu 1972, 207) Anadolu, onun tam zıddı bir yerdir:

“Orada, bu ev gibi evlerden eser yoktu. Orada, buranın Madam Jimson'larına, Leylâ'larına, Major Will'lerine, de Rochepierre'lerine, Azize Hanım'larına, Nermin'lerine, Fanny Moore'larına, Orhan Bey'lerine, Captain Marlow'larına karşılık babaları savaşa gitmiş yavrularının beşiğini sallayan temiz ve sabırlı kadınlar, vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş bir kutsal emanet gibi saklayan genç kızlar, bunların üstüne şefkatle titreyen nur yüzlü nineler ve Anadolu'ya dair son iyi haberleri bildiren gazeteyi bir muska gibi devşirip cebine yerleştirdikten sonra sanki kendisini bütün dünyanın hazinelerine sahip bir adam kadar mesut hisseden fakir vatandaşlar vardı. Necdet, hemen onlara doğru gitmek için yüreğinde ateşli bir arzu duydu. (...) Onlara gidip diyecekti ki: ‘Öbür tarafta neler oluyor bilmiyorsunuz! Garp medeniyetinin bütün lâğımı öbür tarafa boşandı. Bir parça temizliğe düşkün, titiz bir adam için orada bir dakika soluk almağa imkân kalmadı. Tikanyorum. Bana biraz temiz hava, biraz temiz hava veriniz.’” (Karaosmanoğlu 1972, 208)

İstanbul'un işgali, akrabası ve aynı zamanda nişanlısı Leyla'nın babası Sami Bey'in ticarî çıkarları için İngilizlerle yakınlığı, Leyla'nın buna ortak oluşu; işgalcilerin her türlü ahlâkî değerlerden uzak yaşayışı, eğlenceleri, sefahatleri Necdet'te millî bir bilinç uyandırır.

¹⁶ Peyami Safa'nın, *Mahşer* (1924) adlı romanının kahramanı Nihat, Millî Mücadele öncesi İstanbul'unun çürümüşlüğünü, şehre verdiği mahşer ismiyle tavsif eder.

İçinde yaşadığı cemiyetin gittikçe yozlaştığını gören, İstanbul'un içine düştüğü sefih yaşama kahrolan Necdet için Anadolu, ferahlatıcı bir umuttur. Bu nedenle ordunun Anadolu içlerindeki ilerleyişi, Necdet'i heyecanlandırmaktadır:

“Anadolu'nun içinden yepyeni bir millet doğmuştur. Bu milletin, sarayının kafesleri arkasında titreyen aciz ve korku heyulasıyla, bu milletin Babıâli denilen viranede uluyan yillanmış baykuşlarla hiç bir ilgisi yoktur. Kulaklarını yere koyup dinleyenler işitiyorlar; bu, yaklaşanların her adımı bir zelzelenin başlangıcı gibidir ve bunlar bilmeyenlere, işitmeyenlere haber veriyorlar. Diyorlar ki 'Afyonkarahisar geri alındı!', 'Dumlupınar'da düşmanın bütün kuvvetleri yok edildi.', 'Ordularımız Uşak'a doğru hızla ilerliyor.'” (Karaosmanoğlu 1972, 296)

Sözde Kızlar' daki Nafi Bey köşkü ile *Biz İnsanlar'* daki Halim Bey yalısına karşılık *Sodom ve Gomore'* de Sami Bey'in Şişli'deki evi yer alır. Burası *“işgal İstanbul'unun sosyetik mekânlarından biridir”* (Kolcu 2008, 136). Sami Bey, davet ve çaylarını burada verir. Kızı Leyla da bu toplantılarda tüm ilgiyi üstünde toplar. Aile, ticarî bağlantıları uğruna kızlarının güzelliğinden yararlanmakta bir sakınca görmez. Böylece ahlâkî yozlaşma, toplum ve birey üzerinden alabildiğine yayılmakta, İstanbul gittikçe sefahate batmış, kirli bir kent görünümü almaktadır. Bu açıdan Yakup Kadri'nin karanlık, olumsuz bir İstanbul çizdiği söylenebilir. Yazar, Sodom ve Gomorre şehirlerine benzettiği İstanbul'u, yozlaşmışlığıyla bir gayya kuyusu gibi anlatır (Fedai 2012, 166). Daha önce de işaret edildiği gibi, İstanbul'a bu bakış, Fikret'in *Sis* şiiriyle başlar. Fikret, şiirinde kırk kocadan arta kalan yaşlı bir fahişeye benzettiği İstanbul'a lanetli bir şehir olarak bakar. Bağlamları farklı olmakla birlikte bu benzerlik, işgal İstanbul'unu anlatan romanlara da intikal eder. Selahattin Enis de Birinci Dünya Savaşı yılları İstanbul'unu, Fikret'in dizeleriyle nitelmiştir. Bu noktada İstanbul; yozlaşmış, kirli, lanetli yüzüyle kolektif hafızalarda bir figür olarak yerini alır. Bu karanlık ve olumsuz şehir, ancak Anadolu'dan gelecek iyi haberlerle aydınlanacak, orada çarpışan ordu tarafından kirinden temizlenecektir. Yazar, burada Sodom ve Gomore söylencesinden ödünçlediği şehri temizleyecek “ateş” motifini sıkça kullanır. Nasıl ki Tevrat'ta Tanrı, Sodom'un üzerine ateş yağdırmışsa İstanbul'u da Anadolu'daki ordunun ateşi cezalandıracaktır:

“Şu çağdaş Sodom'un üzerine Allahın ateşi orada mı yağacak? Ne vakit 'ol yerden külhan dumanı gibi bir duman çıktığını' göreceğiz. Bu kutsal ateşin o Sodom üzerine yağdığı anın içinde olsam da gam yemeyeceğim ve Lût'un karısı gibi bir tuz heykeli olacağımı bilsem de gene bunun nasıl yandığını görmek için dönüp bakacağım.” (Karaosmanoğlu 1972, 210)

“Her şey olacak! Bu sözün Necdet'in muhayyalesinde uyandırdığı levha kan ve ateşe bulanmış bir ufuktu. Bu ufuk, önce, uzakta şafak renginde bir çizgi iken yavaş yavaş bütün bir alev duvarı halinde yaklaşacak, yaklaşacak ve nihayet bu şehrin etrafını bir cehennem kemeri gibi saracaktı. O vakit İstanbul, bu koca şehir, bu çağdaş Sodom, bu asi Gomore çatırdayarak her tarafından tutuşup yanmağa başlayacaktı.” (Karaosmanoğlu 1972, 285) Bu noktada İstanbul, Sodom ve Gomore kentleri gibi yok olmayacak, aksine üstüne yağın ateşin küllerinden yeniden doğacaktır. Bu yeniden doğuş, Anadolu'da olacaktır. Peyami Safa gibi Yakup Kadri de kurtuluşu, temiz Anadolu'da görmekte; bu temiz Anadolu imgesini çamura batmış kirli İstanbul'un karşısına bir ideal olarak koymaktadır. Bu açıdan, İstanbul'un çürümüş, işgal askerlerinin beraberlerinde getirdikleri bazı ahlâksızlıklarla kendini sefahate teslim etmiş¹⁷, yozlaşmış hali karşısında Anadolu; bu romanda da temizlik, saflık ve ulusal direnişin sembolüdür.

¹⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Enginün 1999a, 205-219).

Bu sembolize edilmiş Anadolu, yazarın *Yaban*¹⁸ romanında da işlenir. Romanın, Birinci Dünya Savaşı'nda tek kolunu kaybetmiş kahramanı Ahmet Celal, Mütareke İstanbul'unda kirlenmemiş bir Anadolu düşler, oraya kaçmak ister: “*Asıl vatani, asıl milleti, Anadolu’yu hesaba katmıyor. Orası, buradaki nifaklardan ve pisliklerden arıdır. Orası, benim gözümde, ıstırabın en özlü alevlerinde kaynayıp pişmiş bir hayat mayasıyla yuğrula yuğrula kutsallaşmıştır.*” (Karaosmanoğlu 2001, 110)

Her üç romanda da (*Sözde Kızlar, Biz İnsanlar, Sodom ve Gomore*) Mütareke İstanbul'unda alafrangalığın üssü olmuş üç ev yer alır: Nafi Bey köşkü, Halim Bey yalısı ve Sami Bey'in evi. Bunlardan Nafi Bey köşkü ile Sami Bey'in evi Şişli'de, Halim Bey yalısı ise Boğaz'dadır. Kozmopolit kesimi temsil eden Şişli, Mütareke'nin eğlenen, gülen, işgalcilerle işbirliği eden yüzüdür. Nafi Bey köşkünde, içinde yaşanan tarihsel gerçekliğe aldırış etmeden eğlentiler düzenlenmekte; Sami Bey'in evinde ise başta İngiliz askerleri olmak üzere İtilaf güçleri buluşup toplanmaktadır. Halim Bey yalısı ise Birinci Dünya Savaşı'ndan beri yabancıların buluşma noktasıdır. Her üç mekânda da millî değil gayrimillî, yaygın deyişle, kozmopolit bir hava hâkimdir. Ülkenin işgaline, geleceğine sırtını dönmüş, yabancılarla ittifak halinde kendini sefahate teslim etmiştir insanlar.

Bunlardan biri, Halide Edip'in *Ateşten Gömlek*' inde¹⁹ de görülür. Ayşe'nin İzmir'in işgali sırasında eşini ve oğlunu kaybetmiş mağdur bir kadın olarak sığındığı ev de Şişli'de kozmopolit çevrenin gözdesi olan bir mekândır. Ayşe'nin uzaktan akrabası hariciyeciyi Peyami'nin annesiyle birlikte yaşadığı ev, Mütareke sonrasında bütün İstanbul'u saran propaganda faaliyetinin merkezlerinden biridir (Erdoğan 2005, 23). Özellikle bu evin müdavimlerinden İngiliz himayesi taraftarı Salime Hanım, dönemin kozmopolit zihniyetini yansıtan önemli figürlerinden biridir. Bir başka deyişle; Salime Hanım, kendi milletinin tarihinden, millî gücünden ve şuurundan habersiz bir müstemleke aydını havasındaki konuşmalarıyla (Kolcu 2008, 182) Mütareke İstanbul'unun yozlaşmış kesimini temsil ederken onun karşısında yer alan mağdur ve yaralı Ayşe ise işgal edilen Anadolu'dur.

İstanbul'daki Sultanahmet Mitingi'nden sonraki günlerde Peyami'nin Şişli'deki evinde bir akşamüstü çay saatine gelen Salime Hanım, İstanbul'da bulunan ve memleket hakkında bilgi toplayan mühim bir İngiliz muhabirinden söz eder. Onu davet edip İngiliz düşmanı olmadığımızı anlatmanın gerekliliği üzerinde durur. Bu konuda Ayşe de katkıda bulunabilecektir. Nihayet İngiliz muhabiri Mister Cook, Şişli'deki eve davet edilir. Salime Hanım, İngilizlerin Türkleri affetmeyeceğini ısrarla dile getiren muhabiri “*iknaya ve yumuşatmaya*” (Adivar 2006, 36) çalışırken orada yokmuş gibi duran Ayşe dayanamaz:

“*İngilizler aflatırını talep edenlere versinler Mösyö, affı zalimler değil, mazlumlar verir. Çanakkale'de dövüşürken ne asi, ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle harp edilir de mağlûp olduğu zaman ona katil denilir?*” (Adivar 2006, 38) sözleriyle itiraz eder. Mister Cook'un Türklerin kendilerini İngilizlere affettirmeye muhtaç olduğunu söylemesi üzerine ise:

¹⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yay., İstanbul 2001. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir (1.Basım: 1932).

¹⁹ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yay., İstanbul 2006. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir. Roman, ilk olarak 1922 yılının Haziran ayında *İkdam* gazetesinde yayımlanmaya başlamış, tefrikası 11 Ağustos 1922'ye dek sürmüştü ve ertesi yıl (1923) kitap olarak yayımlanmıştır.

“-Siz bizden af talep ediniz. Dün mütareke yaptınız, dün silâhlarımızı bize bıraktırdınız. Bu gün memleketimize hırsızları katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihî bir şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. Yeşil İzmir’i kan ve alev içinde bıraktınız. Bakınız sokaklarına, üniformalı hırsızlar, katiller, silâhsız ahaliyi kurşunla, dipçikle öldürüyor. Her evden koltuğunda bir bohça, bir Yunan neferi çıkıyor. İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar mütemadiyen bu vahşi sürüden kaçışıyor. Elleri bağlı masum kafileleri süngüleyerek, yüzlerine tükürerek, kan içinde sürükleyerek gemilerinizin önünden geçiriyorlar. Haydutluğu alkışlamadığı için işte namuslu bir adamı parçalıyorlar, bir sürü Yunan askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak, söverek parçalıyorlar. Sırf eğlence için beş yaşında bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak küçük mahlûk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki, küçük dudaklarından ‘anne’ diye bir şikâyet bile çıkmadı.” (Adıvar 2006, 39) diyerek itiraz eder. Bu olaydan sonra Salime Hanım ve çevresi, Peyami’nin annesinin evini yavaş yavaş terk eder. Şişli hayatındaki mevkiini kaybetmekten korkan Peyami’nin annesi, Ayşe’nin sözlerinden rahatsız olmuştur; Ayşe’nin evden ayrılmasını ister.

İngiliz gazeteci karşısındaki net tavrıyla İstanbul - Anadolu tezdadını ortaya koyan Ayşe, şahsında, önce İzmir’in sonra da genel olarak vatanın kurtarılışının simgesi olur. Öte yandan İstanbul, kıpırdanmaya başlamış, gönüllüler Mister Cook olayının da etkisiyle Anadolu’ya geçiş için hareketlenmiştir. Muhabirlerle konuşmak, çay ziyafetinde propaganda yapmak, yalnız mektepliler ile Şişli hanımlarına kalmıştır. Romanın, Ayşe etrafında kenetlenen kahramanları Cemal, İhsan ve Peyami de sırayla Anadolu’ya geçerler.

Romanda işbirlikçi, İngiliz mandası talep eden yozlaşmış çevre, Peyami’nin annesinin Şişli’deki evini merkeze alarak kirli İstanbul’u temsil ederken Ayşe, işgal edilmiş, yakılıp yıkılmış İzmir, dahası Anadolu’dur. Bu evlerin salonlarında İstanbul muhasebe yaparken Anadolu muhabere ve muharebe yapmaktadır (Kolcu 2008, 184). İşgal kuvvetleri, sembolik olarak ilk yenilgiyi Mister Cook’ un şahsında Ayşe’nin karşısında alır. Tüm mağduriyetiyle Anadolu’yu temsilen gazeteciye kafa tutan Ayşe, bu tavrıyla temiz ve saf bir Anadolu’yu işaret etmektedir. Nitekim o günlerde kurtuluşun Anadolu’dan geleceğini anlayan yurtseverler de birer birer Anadolu’ya geçmeye başlarlar. Çok geçmeden Cemal, İhsan, Ayşe ve Peyami de onlara katılırlar. Bunlar içinden Peyami de *Sodom ve Gomore*’ nin Necdet’i gibi sonradan bilinçlenir. Kozmopolit Şişli çevresinde yaşayan bir hariciye memuru olan Peyami, Ayşe’nin öyküsünden, Mister Cook karşısındaki azametinden çok etkilenir ve Anadolu’ya geçen kafileye katılır. Bir yandan da Necdet gibi aşkın ateşten gömleği ile yanan Peyami, bilinçlenme sürecinde aşkın da ötesine geçerek kendini vatanın kurtarılması amacına adar. Onunki beşeri değil vatan aşkıdır artık.

Mütareke İstanbul’unun mahut evlerinden biri de *Yarım Adam*’daki²⁰ Feriha Fikret’in Şişli’deki evidir. Bir miras işi için gittiği Bursa’dan yeni dönen Demir, kendini Mütareke İstanbul’unun karanlık atmosferinde bulur. Sosyalist eğilimler taşıyan, işçi ve köylüler yararına bir şeyler yapmak isteyen Demir, bu sırada Feriha Fikret’le tanışır. Bu tanışıklık vesilesiyle bir süre onun Şişli’deki evine devam eder. Bu evdeki partilerden birinde ortamı gözlemleyen Demir, Anadolu’da yaşananlardan habersiz eğlenen bu kayıtsız insanları izlerken kendi içinde bir hesaplaşma yaşar (Ülken 1941, 325-326). O günlerde Anadolu’da savaş tüm şiddetiyle sürmekte, Yunan ordusu Haymana’ya doğru taarruza geçmek üzeredir. Böyle bir ortamda arkadaşlarıyla çıkardıkları gazetenin kapatıldığını öğrenen Demir, arkadaşlarının

²⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Yarım Adam*, Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1941. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir.

Roman, 1936 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilmiş ve 1941 yılında basılmaya başlayarak Ağustos 1943’te tamamlanmıştır.

ümitsizliğini, acizliğini görünce “*gün geçmeden kütleye katılmak*” (Ülken 1941, 329) üzere tek başına Anadolu’ya geçer.

Mithat Cemal Kuntay’ın, başkışisi Adnan ve çevresindeki kalabalık şahıs kadrosu vasıtasıyla İstibdat - Meşrutiyet - Mütareke yılları İstanbul’unu anlattığı romanı *Üç İstanbul*’da²¹, İstanbul’un içine düştüğü yozlaşma ve çürümeye karşılık umudun Ankara özelinde Anadolu’da olduğu Adnan üzerinden hissettirilir. İstibdat yıllarında hayatta kendisine tutunacak bir dal arayışlarında olan Adnan, Meşrutiyet’te İttihat ve Terakki içerisinde zenginlik ve şöhrete ulaşır. Zamanla ahlâken ve maddeten bir çöküş yaşar; Mütareke’ de her anlamda düşmüş bir adamdır artık. Buna karşın Ankara’dan ve Mustafa Kemal’den bir haber bekler umutla. Beklediği o haber, o çağrı hiç gelmeyecektir...

Burada da *Sözde Kızlar*, *Biz İnsanlar*, *Sodom ve Gomore*, *Ateşten Gömlek*, *Yarım Adam* romanlarında yer alan, aynı fikri paylaşan insanların toplandığı, her devri temsil eden evler vardır: İstibdat’ ta Hidayet’in konağı, Meşrutiyet’te Adnan’ın konağı, Mütareke’ de ise Naşit’in konağı gözdedir. *Ateşten Gömlek*’ in Salime Hanım’ı gibi Naşit de konağında düzenlediği beş çaylarında İngilizlerle memleketin batması gerektiğini konuşmaktadır. İstanbul’da Mütareke’ yle birlikte doruk noktasına varan çürüme ve yozlaşmaya karşılık burada da *Sodom ve Gomore*’ de olduğu gibi Millî Mücadele ve Ankara, temizlik ve yenilenmenin sembolüdür.

“*Yazar geleceği Milli Mücadele bağlantısı ile kurmakta, kokuşmuş ve yozlaşmış bir toplumun yerine taze, canlı, ahlaklı ve erdemli yeni bir toplumun müjdesini vermektedir. Burası Ankara’dır. Bu kendi zaferini büyük bir tevazu ile ilan eden komutanlara sahip bir hareketin adıdır. Sodom, Gomore, Bizans ve Pompei İstanbul’un yerine Anadolu ve Türk kokan Ankara belki de bu yüzden yeni devletin başkenti olmuştur.*” (Kolcu 2008, 310)

Bahsi geçen tezat etrafında Mütareke İstanbul’una değinen, bu bağlamda kurtuluşun Anadolu’da olduğunu işaret eden romanlardan biri de *Eski Hastalık*’ tır²². Reşat Nuri, romanında, en sevdiği zabıt olarak (Naci 1997, 92) görünen, idealist, vatanperver asker Ali Osman’ın karşısına Hariciyeci Şevket Bey’i koyarak Mütareke İstanbul’unun panoramasını çizer. Denilebilir ki Şevket Bey, işgal güçleriyle gülp eğlenen işbirlikçi İstanbul’u; Ali Osman ise canını dişine takarak muharebe eden Anadolu’yu temsil etmektedir. Ali Osman, Anadolu’da savaşırken Şevket Bey, hem oturduğu yerden verilen millî mücadeleyi eleştirmekte hem de Fransızlarla çaylara, balolara katılmaktadır. Onun gözünde Ali Osman, bir “deli” dir (Güntekin 1938, 26-27). O sıralar Amerikan mektebinde okuyan ve tamamen dayısının tesiri altında olan Züleyha ise ömrünü cephelerde geçiren babası ile bir salon adamı olan Şevket dayısını mukayese ettiğinde dayısını babasından daha yeni fikirli, zeki ve medeni bulmaktadır.

Bu sıralarda “*Boğaz’ın Rumeli kıyısı, bir panayır yeri neşe ve canlılığı içindedir.*” (Güntekin 1938, 29) Rum ve Ermeni kızları, renkli bayraklarla süslenmiş gazinolarda işgalci güçlerle kucak kucağa eğlenip dansetmekte, rıhtımlar çeşit çeşit uniformalarla dolup taşmaktadır. Lâtarnalar, kitara sesleri sabahlara kadar Boğaz’da yankılanmaktadır. Tüm bu eğlenceler, Türk askerinin Anadolu’da bir yara aldığını işaret etmektedir. Ne var ki hiç beklenmedik bir zamanda bu şenlikler birdenbire durur ve Boğaz, sessizliğe gömülür. Geceleri

²¹ Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2007 (1.Basım: 1938).

²² Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir.

ışıl ışıl olan rıhtımlar, artık zifiri karanlıktır. İşgal askerleri, Rum ve Ermeni kızlarıyla sokakta piyasa yapmıyor, etraflarına bakmadan hızlı hızlı yürüyorlardır. Denizdeki zırhlı ve torpidolar da yavaş yavaş eksilmekte, mahallelerde göç akını baş göstermektedir. Artık caddelerde renk renk üniformalı işgal askerleri değil “*korkunç kalpaklı Kuvayi Milliye zabitleri*” dolaşmaktadır (Güntekin 1938, 30).

Daha önce zaferin eldeki imkânlarla kazanılamayacağına inanan Şevket Bey, varılan sonuçtan duyduğu memnuniyeti, Kuvayi Milliye paşasını ziyaret ederek dile getirir. *Üç İstanbul*'un Adnan'ı gibi o da kendisine görev verilmesini ummaktadır. Ancak işgal güçleriyle ahbablığı, kumandanların kulağına gitmiştir. Şevket Bey ise Anadolu'da verilen ölüm - kalım mücadelesi sırasında İstanbul'da işgal askerleriyle eğlenmesini, “vatanî vazife” sini yapmak olarak göstermektedir. Ona göre zafer kazanıldıktan sonra irtibat kurduğu kumandanlar, kendisini anlayamamaktadır. Bu nedenle, kendisi gibi tecrübeli bir diplomat varken bir askerle bir doktoru Lozan'a murahhas göndermelerini şahsına yapılmış bir haksızlık olarak algılamaktadır.

Zaferin ardından İstanbul'a dönen Ali Osman, savaşta aldığı yaraları dahi mevzubahis etmemekte, eniştesinin fikirlerini tevazu içinde dinlemektedir. Genel olarak Şevket Bey'in tavrından ve İstanbul'un içinde bulunduğu havadan hoşnut olmayan Ali Osman, Konya'daki yeni alayına ailesini de alıp götürmek fikrindedir. Henüz okulu devam eden Züleyha, üç yıl daha İstanbul'da kaldıktan sonra mezun olur olmaz babası tarafından Anadolu'ya çağrılır. Kızının üniversite tahsili yapmak ısrarlarına karşılık o, Züleyha'yı yanına almaya kararlıdır. Bu konuda baba - kız arasında münakaşalar yaşanır. Öteden beri umudu Anadolu'da gören Ali Osman, kızının daha fazla İstanbul'daki Avrupaî -kirlenmiş- havayı solumasını istemez:

“ Belki iyi mekteplerde okudun; güzel ve faydalı şeyler öğrendin. Buna bir diyeceğim yok. Fakat fikirlerini, yaşayışlarını beğenmediğim insanlar arasında yetiştin... Bunların kim olduğu malûm...(...) Memleket şimdiye kadar geçirdiği inkılâpların en büyüğünü geçiriyor... İstanbul gibi, büyük ve karışık yerlerde bu inkılâp sarsıntısız geçemez... (...) Bu zamanda seni o insanlar, o hava içinde bırakmak bana tehlikeli göründü... Birkaç sene benimle Anadoluda yaşamak, senin için daha hayırlı olacağını zannettim...” (Güntekin 1938, 86)

Böylece babasının isteğine uyan Züleyha, Anadolu'da yeni bir yaşama başlar. Yazar, kirliliği İstanbul ile temiz Anadolu'yu sembolize eden iki tip (hariciyecisi Şevket Bey - zabiti Ali Osman) aracılığıyla Mütareke yıllarına değinirken bir yandan yaşanan yozlaşmayı göz önüne sermekte, diğer yandan bu yozlaşmaya karşılık Ali Osman üzerinden Anadolu'yu olumlamaktadır.

Bu noktada, dönemin tarihî ve siyasî konjonktürü de düşünüldüğünde, şu yargıya varmak yanlış olmayacaktır: Cumhuriyet'in ilk çeyreğini oluşturan 1923-1938 yılları arasındaki Türk romanında iki başat eğilimin ağırlık kazandığı görülür. İlki, Millî Edebiyat' tan gelen “millî” lik vasfının devam ettirilmesi; ikincisi ise yol göstericilik ve eğiticilik işlevinin Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarından devralındığı sosyal ve siyasî karakterdeki roman anlayışıdır. Bu dönemi, Millî Edebiyat' tan ayıran ve ona kendine özgü bir nitelik kazandıran etmen ise yıkılan imparatorluğun yerine ondan tamamıyla farklı yeni bir devletin kurulmuş olmasıdır. Kurtuluş Savaşı ve onun bereketli sonucu olan Cumhuriyet (Ertop 1964, 592), Yeni Türkiye için yalnız bir siyasal değişim olmakla kalmamış hazırladığı devrimlerle yeni insan tipinin, yeni bir yurtseverlik anlayışının ve yeni düşüncenin de hazırlayıcısı olmuştur. Bu da beraberinde idealist bir tavrı getirir; çünkü Cumhuriyet'in ilk çeyreği, özellikle Anadolu idealizminin âdeta bir akım halini aldığı yıllardır. Esasen söz konusu dönem, genel karakteristiği itibariyle, dikkatlerin Anadolu'ya çevrildiği bir süreçtir.

Bundan dolayıdır ki dönem romancıları, yeni rejimin penceresinden geçmiş (Birinci Dünya Savaşı ile Mütareke yıllarının Osmanlı'sını) eleştirirken Osmanlı'yla özdeş bir İstanbul ile Cumhuriyet'le özdeş bir Anadolu çatışması yaratırlar. Nitekim yukarıda adı geçen romanlarda da göze çarpan ve sıklıkla tekrar edilen kirli İstanbul - temiz Anadolu motifinin arka planında bu idealizm yatmaktadır. Siyaseten iktidarını kaybetmiş, Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında düşmanla işbirliği yaparak yozlaşmış İstanbul'un karşısında idealize edilmiş, yüceltilmiş bir Anadolu coğrafyası vardır.

Diğer taraftan, Tanzimat yıllarında Batı edebiyatından giren bir tür olarak roman, devrin siyasî ortamı içinde şekillenmiş, o yıllarda hâkim olan sosyal - siyasî hüviyetteki edebiyat geleneği içinde öğretici olmak vasfıyla yerini almıştır. Türk tarihindeki gelişmelere paralel olarak söz konusu öğreticilik işlevini devam ettiren roman, Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde de bu vasfını korumuştur. Dolayısıyla Erken Cumhuriyet Dönemi Türk romanını meydana getiren eserler de devre egemen olan yeniden inşa sürecinin sözcülüğünü üstlenmiş, sosyal karakterde ürünlerdir. Eş bir söyleyişle; dönem romanlarında Osmanlı (ve simgesi payitaht İstanbul'un)'nın ötekileştirilerek ele alınışı, romanın ulusal bilinci şekillendirmek, ulus-devleti meşru kılmak ve böylelikle de önemli bir toplumsal işlevi yerine getirmek gibi bir görevi üstlendiğini (Çeri 2000, 25) de ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak denilebilir ki yozlaşma özelinde geçmişin muhasebesi yapılırken ısrarla başvurulmuş İstanbul - Anadolu karşılaştırmasında yazarların takındığı pedagojik tavır, Tanzimat'tan beri süregelen eğitici ve didaktik olma vasfının Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde sürdürülmesinin bir göstergesidir.

c. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yozlaşma

Yozlaşma teması, Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke dönemlerinin yanı sıra Cumhuriyet'in ilk yıllarını konu edinen romanlarda da işlenir. Tarihsel açıdan artık savaşlar geride kalmış, yeni bir yönetim şekline geçilmiş, birbiri ardına gerçekleşen inkılaplarla eskisinden bütünüyle farklı bir hayat başlamıştır. En önemlisi; Ankara başkent olmuş, Cumhuriyet'in kurucu kadroları ile dönemin aydınları seçkin bir zümre olarak bu farklı hayata öncülük etmiştir²³. Kısa sürede yaşanan tüm bu kökten değişimler, gereği gibi değerlendirilip anlaşılammış, yüzeysel bir Batı taklitçiliği görünümü alarak toplumda yozlaşmaya neden olmuştur.

Cumhuriyet'ten sonra yaşanan söz konusu yozlaşmayı, yeni başkent Ankara özelinde ele alan ilk roman, Yakup Kadri'nin *Ankara'sıdır*²⁴. Bir başka deyişle; *Ankara*, Ankara'da yapılan yenileşme hareketinin kusurlu yönlerini tespit eden ve cesaretle tenkit eden ilk romandır (Yalçın 2002, 216). "*Üç Ankara*" (Akın 2008, 95) olarak da okunabilecek roman, Ankara'nın üç ayrı tarihsel dönemini anlatır: İlk bölüm, Millî Mücadele yıllarının Ankara'sı, ikinci bölüm, Cumhuriyet'in ilk yıllarının Ankara'sı ve son bölüm yazarın olmasını hayal ettiği Ankara'dır. Romanın, Selma Hanım'ın Yenişehir'de yeni bir evde yeni bir kocanın yanbaşıda uyanışıyla başlayan ikinci bölümünde yazar, Cumhuriyet'in ilanıyla farklı kimliklere bürünerek yozlaşan küçük varlıklı bir zümreyi "*hicvine hedef yapmakta*" dır (Kantarcıoğlu 2008, 294).

Millî Mücadelenin ardından Cumhuriyet ilan edilmiş, Ankara başkent olmuş, her alanda tam anlamıyla bir inşa süreci başlamıştır. Bu süreçte, Millî Mücadele sırasında vatanın

²³ Yeni kurulan Cumhuriyet'in seçkin yönünü tartışan bir eser için bkz. (Durna 2009).

²⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir (1.Basım: 1934).

kurtuluşuna baş koyan idealist insanlar radikal bir değişime uğramış; eski kimliklerinden uzaklaşarak salt eğlenen, Batı'yı taklit eden, kartondan birer figüre dönüşmüşlerdir²⁵. Selma Hanım'ın, asker kimliğine hayran olarak ilk eşini bırakıp evlendiği Miralay Hakkı Bey, arkadaşı eski mebus Murat Bey, dindarlığı bir yaşam biçimi olarak benimseyen Şeyh Emin de bu karton figürlerdendir. Yazar, belirli çevrelere mensup kişilerin Cumhuriyet'in ilanından hemen sonraki süreçte nasıl yozlaştıklarını sözü edilen şahıslardan yola çıkarak gözler önüne sermeye çalışır²⁶.

Romanın ilk bölümünde; emperyalist Batı'ya düşman, vatanperver, idealist bir asker olarak tanıtılan Miralay Hakkı Bey, Millî Mücadele sürerken Selma Hanım'a da vatan bilincini aşılır. Onun sayesinde genç kadın -tıpkı Peyami ve Necdet gibi- toplumsal bir bilinç kazanır, cephe gerisinde görevler alır. Gittikçe millî duyarlılığı gelişen Selma Hanım, yaşanan ölüm -kalım mücadelesi karşısında lakayt kalan eşi Nazif'e tahammül edemeyerek ondan ayrılır ve Hakkı Bey'le evlenir. Ne var ki yeni kurulan Cumhuriyet'le birlikte asker kimliğini terk ederek sivil bürokrat kimliği edinen Hakkı Bey, kendisini değerli kılan ilkelerini yitirmiş, günü yaşayan, kozmopolit bir insana dönüşmüştür. Dahası, önceleri aleyhinde olduğu Batı medeniyetinin şimdi kölesi olmuştur. Hakkı Bey'deki bu değişimi dikkatle gözlemleyen Selma Hanım da kocasının bu denli değişmiş olmasına inanmamaktadır.

“Yarabbi, bundan üç dört yıl evveline gelinceye kadar o derece mutaassıp Avrupalı düşmanı olan bu adam, birdenbire ne değişmiş, ne kadar o eski adamın tamamıyla aksi, zıttı bir insan olmuştu... Hakkı Bey, gerçekten, bundan beş yıl evvel, Murat Bey'in Etlik'teki bağında ‘Şunlara gâvur deyin. Avrupa medeniyeti; bu, Avrupalıların uydurduğu yüz bin yalandan biridir,’ diyen kimse midir? Selma Hanım, işte Avrupalılarla sevişmekte, Avrupalılarla düşüp kalkmakta âdeta ilâhî bir zevk duyan bu Hakkı Bey'le o Hakkı Bey arasında bir münasebet, bir uzaktan benzeyiş bulmak şöyle dursun, hattâ bir istihale köprüsü bile kuramıyordu.” (Karaosmanoğlu 2003, 155)

Diğer yandan eski mebus Murat Bey de Hakkı Bey gibi keskin bir dönemeçten geçmektedir:

“Büyük çapta arsa spekülasyonlarından ve onu takip eden birkaç taahhüt işinden sonra devrin en zengin adamlarından biri sırasına giren ve mebusluktan çekilmiş olduğu için kâh İstanbul'da, kâh Avrupa'da dolaşmakta bulunan Murat Bey, şimdi, Kavaklıdere'de, kuleli, verandalı ve konfor modernli bir büyük köşk içinde asrî hayatın bütün zevkini sürmeye başlamıştı. Kapısında bir Stude Baeker otomobili her dakika emrine amade duruyor, içeride elektrikle işler en iyi cinsten bir mobilya gramofon en son dans havalalarını durmaksızın çalıyordu.” (Karaosmanoğlu 2003, 106)

Mecliste mutaassıplığıyla tanınan Şeyh Emin de balolarda kendini kaybedecek ölçüde içiyor, Batılı olmak adına kadınlarla tokalaşma endişesi taşıyordur (Karaosmanoğlu 2003, 118-119).

Bireyler gibi yeni Ankara da baş döndürücü bir süratte inkişaf etmektedir (Karaosmanoğlu 2003, 127). Evler, apartmanlar, resmî binalar yerden fişkirircasına yükselmekte; evler, en yeni mobilyalarla döşenmekte, herkes dekorasyonda âdeta birbiriyle yarış etmektedir. Bir tarafta Ankara'nın yeni sakinleri Ankara Palas'ta verilen balolarda eğlenirken diğer tarafta tüm bunları “ağırlaştırılmış birer sinema şeridi gibi seyre dalan” (Karaosmanoğlu 2003, 110) yerliler, yaşananlara anlam vermeye çalışmaktadır. Bu balolardan

²⁵ Romandaki Batılılaşma sorunsalı hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Enginün 1999b, 247-259).

²⁶ Aydemir (1966, 446) de “hemen hiçbiri iş aleminden gelmeyen, hemen hepsi de eski mücadele günlerinin asker, idareci yahut siyasetçi elemanları arasından türeyen bazı insanların yeni devrin iktisadi işlerini ve imkânlarını, az çok maskeli şekillerde, fakat daima devletin nüfuzuna dayanarak kendi menfaatlerine kullanmak çabaları”nın devrin belirgin özelliği oluşuna dikkati çeker.

birini şaşkınlıkla seyreden iki yerli, birbirlerine baloyu, tangoyu izah etmeye çalışırken otelin iç salonlarından birinde Neşet Sabit, karşısındaki kişiye bu ikiye bölünmüşlükten duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir:

“Demin, otelin merdivenlerinden çıkarken tuhaf bir başdönmesi hissettim. Bana öyle geldi ki, ayağımı bastığım her basamak, halkla benim aramdaki uçurumu bir parça daha derinleştiriyor. Ters yüzü geri dönüp arkamda bıraktığım bu uçuruma atılmak istedim; ta ki onlara karışayım ve içinde bulunduğumuz bu sunî âlemi, onların arasından, onların gözüyle uzaktan seyredeyim diye.. Fakat, düşündüm ki...” (Karaosmanoğlu 2003, 113) Eşinin alafrangalaşmasından rahatsız olan ve git gide yalnızlaşan Selma Hanım, kulağına çalınan bu sözlerle heyecanlanır; çünkü kendisi de bu sözlerin sahibi gibi halktan kopmak değil halkla kaynaşmak istemektedir. İstanbul’da çalıştığı gazete namına bir süredir Ankara’da bulunan Neşet Sabit; büyük zaferin ardından rehavete kapılıp kendini Batılılaşmaya, eğlenmeye bırakan, yozlaşmış insanların karşısına konmuş ideal bir Cumhuriyet bireyidir. Bir diğer ifadeyle o, inkılâbı doğru anlayan, nereden nereye geldiğinin bilincinde olan, halktan kopuk olmayan bir aydındır. Neşet Sabit, gelişmekte olan Ankara’ya da bu bilinçle yaklaşır. Kurucu kadroların ve Ankara’nın yeni sakinlerinin içine düştükleri yozlaşma, Garp hayranlığı onun keskin ve eleştirel gözlemleriyle verilir.

“Milliyetçi Türk garpçısı için garpçılığın en karakteristik vasfı garplılığa Türk üslûbunu, Türk damgasını vurmaktır. Şapka bize hâkim değil, biz şapkaya hâkim olmalıydık. Garplılaşma, muayyen bir hayat prensibidir. Bu prensip, ancak, millî isteğin, millî kültürün ve nihayet millî ahlâkın hizmetçisi, emirberi olmak şartıyla ki, yaratıcı ve kurucu rolünü ifa edebilirdi. Garplılık namına Garbın ‘vice’lerini almakta, yarın öbür gün Garp medeniyetinin yıkılıp çökmesine sebep olacak unsurları bu taze, arı vatan topraklarına taşımakta ve aşulamakta ne manâ vardı? Biz Garp namına Garpta hüküm süren çürümüş bir sınıfın istihlâk ve istihsal [tüketim ve üretim] şartlarını kendimize tatbik uğraşmaktayız. Tıpkı tehlikeli bir ilâci kendi kanına aşıl原因 bir ilim fedaisi gibi.” (Karaosmanoğlu 2003, 136) İçinde yaşadığı hayattan bunalan, Hakkı Bey’den de gittikçe uzaklaşan Selma Hanım, inkılâplar konusunda aynı ortak paydada bulunduğu Neşet Sabit’le yakınlaşır. Aralarında hararetli tartışmalar geçer. Nihayetinde Hakkı Bey’den ayrılan Selma Hanım, Neşet Sabit’le evlenerek kendini topluma vakfedebileceği yeni bir hayata başlar.

Cumhuriyet’in ilanından sonra toplumda Millî Mücadele ruhunun kayboluşunun, aynı çabanın medeniyet kurma ve kültürü muhafaza etme konusunda gösterilemediğinin (Yılmaz 2007, 86) altını çizen romanda yazar, inkılâbı yanlış yorumlayan zümrelerin şekilce Batılılaşmasından yola çıkarak yeni rejimin eleştirisini yapmaktadır. Bir başka deyişle; bir kesimin elinde inkılâbın nasıl yozlaştığını, amacından saptığını; bu, azınlıkta kalan ama toplumun ön saflarında yer alan insanların yaşadıkları, döşedikleri evler, kullandıkları eşya, giyim tarzları ile sergiler (Elçi 2003, 189). Başlangıçta gücünü halktan alan rejim, ne yazık ki halktan gittikçe uzaklaşmakta, hatta onu dışlamaktadır. Bu ikilemi gören Neşet Sabit, Selma Hanım gibi aydınlar ise azınlıkta kalmaktadır. Bu noktada, yozlaşmış kesimin karşısına Neşet Sabit’i koyan yazar, onun ağzından hakikatleri söylemekte, muhtemel tehlikeleri sezdirmekte ve çözüm için Anadolu’yu işaret etmektedir. Romanın ütöpik karakterdeki son bölümünde ideal olan, Anadolu’yu da içine alan bir hareket olarak gösterilir.

Mütareke İstanbul’unda kurtuluşun yönünü Anadolu olarak işaret eden *Yalnız Dönüyorum*’da²⁷ da zaferin kazanılmasından sonra insanların içine düştüğü sosyal ve ahlâkî yozlaşma üzerinde durulur. Burada da başlarda idealist bir genç olan Hasan’ın, zamanla - Hakkı Bey gibi- yozlaşması anlatılır. Hasan da Cumhuriyet’ten sonra ideallerini unutmuş, artan maddî refahıyla birlikte eğlenceye, lüks yaşama, yüzeysel Batılılaşmaya kaptırmıştır kendini. Mütareke günlerinin sıcak ortamında Türk Ocağı toplantılarında tanışan Yıldız ile Hasan, Anadolu’dan gelen zafer haberleri etrafında kenetlenir, birlikte el ele verip Anadolu’yu kalkındırmanın hayallerini kurarlar.

“*Hasanla beraber ne hayaller kurduk... Çalıştığımız yerler elimizde birer cennete dönecekti; gözlerimizin gördüğü, ayaklarımızın bastığı topraklarda hastalık, bilgisizlik çirkinlik, fakirlik kalmıyacaktı. Bütün arkadaşlarımızı da bu ülkeye bağlamak için çalışacaktık. Anadoluya, köye gitmekten ürken İstanbul gençleri yarış edercesine anayurdu yükseltmiye koşacaklardı.*” (Başar 1938, 83-84) Ne var ki Millî Mücadelenin kazanılmasından sonra kendini alafranga bir yaşayışa kaptıran Hasan, Yıldız’la besleyip büyüttükleri idealleri unuttur, Yıldız’ı ihmal eder. Ticaret hayatında para kazandıkça karakteri değişen Hasan, neredeyse her akşam balolara katılmakta, kadınlarla dans etmek için yarışmakta, gece yarısına kadar eğlenmektedir.

“*Hasanla artık hiçbir ciddi şey görüşmüyorduk. Zaten memleket bahsi, sosyal bahisler çoktan unutulmuştu; yalnız bizde değil; tanıştığımız bütün insanlar arasında...*”

Her gün görüşülen şeyler, bu akşam kimler gelecek; yarın akşam kimlere gidilecek... Misafirlere ne ikram edilecek... Hangi şarap, hangi kokteyl içilecek... Filân davette, filân baloda, çayda hangi elbise giyilecek...

Sanki memleket bunun için yanıp yıkılmıştı... Sanki yüz binlerce Türk genci, arkalarında kalan bu bir avuç dejenere insanı bu iğrenç hayata kavuşturmak için can vermişlerdi...” (Başar 1938, 128-129)

Bunun yanı sıra toplum da hızla değişmektedir:

“*İstanbulda sosyal hayat alabildiğine değişiyor. Kadınlar kara örtülerinden sıyrıldılar; çocukluğundanberi beklediğim ışıklı günler geldi. Sevincimizin sonu yok.*”

Üzerimizden bir mezar kapağı kaldırılmış gibi...

Büyük otellerde, sefaretlerde sık sık balolar veriliyor; bunlara Türk kadınları da gitmeğe başladı. Beyoğlunun her tarafında dans öğrenme salonları açıldı; buralara koşan koşana... Şehirde yepyeni bir kaynaşma var! Uzun savaş yıllarının boğucu havasından, yasından uzaklaşma ihtiyacı bütün gönülleri sarmış! Terziler erkeklere smokin, frak yetiştiremiyor. (Olyon)un, (Kalürüsü)nin vitrinlerinden yalancı taşlar, tüller, boncuklar, pullar kalmamacasına boşalıyor...

Değil Beyoğlunun, İstanbul tarafının bile bütün derdi, bu yerlere nasıl gidileceğini, oralarda nasıl giyinmek lâzım geldiğini öğrenmek!..” (Başar 1938, 11-12)

Kadınlar da bu değişimden payını almış; Batılılaşmayı erkeklerle yan yana eğlenmek, yarı Türkçe yarı Fransızca konuşmak olarak yaşamaya başlamışlardır:

“*Zaten, millî dil cereyanlarından, ne şundan ne bundan haberi olmayan birçok kadın vardı ki hep böyle yarı Türkçe, yarı Fransızca kelimelerle cümleler yaparak konuşmayı büyük bir meziyet, bir Avrupalılık sanıyorlardı. Türk topraklarında geçen o haşmetli, kanlı savaş, o büyük kurtuluş; o kara kuvvetin yere geçmesiyle meydana gelen büyük sosyal*

²⁷ Şükûfe Nihal (Başar), *Yalnız Dönüyorum*, Kenan Basımevi, İstanbul 1938. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir.

değişiklik, böyle kadınların kafasında ancak erkeklerle kolkola, göğüs göğüse yaklaşabiliye, eğlenip gülmiye bir vesile olmaktan başka bir mâna kazanamamıştı. Hiç birinin kafasında ne bir ideal, ne bir dava vardı... Ne çocuk, ne aile, ne memleket meselesi onlar için üzerinde durulacak mevzular değildi. Bu kadınlar, ancak Hasan gibi yolunu şaşırmuş, idealini kaybetmiş, olamadan çürümiye başlamış erkekler için bir gönül eğlencesi idi.” (Başar 1938, 162)

Çoğu zaman, söz konusu yozlaşmış insanların arasına karışmayan, Selma Hanım gibi kocası Hasan’dan git gide uzaklaşan Yıldız, nadiren katıldığı toplantılarda terbiyeli, olgun, kültürlü insanlarla tanışır. Seyhan da bunlardan biridir: “*Seyhanın doğduğu topraklardan neden bu kadar soğuduğunu anladım. Lâkin buna karşı o, Anadolu’yu seviyor; bozulmamış, yarı şehirleşerek hilekâr olmamış köylüyü; içinde temiz, sade bir ruh taşıyan, Sinoblaşmamış, tabii insanları beğeniyordu.”* (Başar 1938, 166) Çocukken aldığı yanlış aile terbiyesinin, hurafelerle yetiştirilmenin sonucu olarak Türkiye’den uzakta yaşayan Seyhan, belirli aralıklarla geldiğinde, gördüğü yozlaşmış insan manzaralarından tiksindir. Etrafına Neşet Sabit gibi eleştirel gözlerle baksa da o, Anadolu insanıyla el ele verip gerçek değişimi başlatacak gücü kendinde bulamayarak kaçarcasına yurt dışına döner.

Yazar, bu misyonu Fahir ağabeye yükler. Çanakkale cephesinde öldü sanılarak kendisinden ümit kesilen Fahir ağabey, bir gün çıkagelir. Bir müddet yakınlarıyla hasret giderdikten sonra Anadolu’ya gider. Seyahatlerine dair gözlemlerini gazete ve dergilere yazarak okurlarla paylaşır. Yıldız’a da gittiği yerlerden mektuplar yazmaktadır (Başar 1938, 231-232). Ona Anadolu’yu getiren bu mektuplar, Yıldız’ı eskisi gibi çok heyecanlandırır, onu hem kişisel hem de toplumsal kararlar almaya iter:

“Bir yandan Fahir Ağabeyin yazdığı ve benim bütün ömrümde özlemimi çektiğim sevgili, güzel Anadolu’yu gezmek için sabırsızlanıyordum; şimdiye kadar benim ona hiç bir faydam dokunmamıştı; hiçbir işe yaramaz, iradesiz insanlar gibi, başkalarının bana verdiği ıstırapı çekmekle vakit geçirmiş, kendimi kurtaramamıştım; ne olursa olsun, artık çalışacaktım; şehirde, köyde, mektepte, fabrikada, ne şekilde olursa olsun, ben de yurdum için çalışacaktım.” (Başar 1938, 234) Böylece, Cumhuriyet sonrası yozlaşan insanların arasında yaşamaktan bunalan idealist Yıldız, Fahir ağabeyinin yardımıyla Anadolu’ya dair beslediği ideallere yeniden sahip çıkar. Burada da Ankara’da olduğu gibi inkılâbın doğru yönü, Anadolu olarak çizilir. “*Evlilik, Avrupalılık, sathî değerlere bağlılık gibi birçok unsurun sosyal tenkidin konusu yapıldığı Yalnız Dönüyorum’ da hedef başlangıçtan itibaren belirlenmiştir: Anadolu, Anadolu’nun imarı, Anadolu’da hizmet.”* (Argunşah 2002, 268)

*Ayaşlı ve Kiracıları*²⁸ ise Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki ahlâkî yozlaşmayı aile üzerinden işler. Bir başka ifadeyle; *Ayaşlı ile Kiracıları*, Türk toplumunun yaklaşık bir asırdır içinde yaşayageldiği kıymet hükümlerindeki çözülme, bozulma ve yozlaşma vetiresinin 1930’lu yıllarda ferdi, aileyi, dolayısıyla toplumu hangi noktaya sürüklemiş olduğunu dikkatlere sunma gayretinin romanıdır (Çetişli 2004, 147). Ankara’da Ayaşlı İbrahim

²⁸ Memduh Şevket Esendal, *Ayaşlı ve Kiracıları*, Vakit Matbaası, İstanbul 1934. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir.

Roman, “M.Ş.” imzasıyla 12 Mart-21 Mayıs 1934 tarihleri arasında *Vakit* gazetesinde tefrika edilmiş, aynı yıl kitap olarak basılmıştır. Ancak eserin, daha basılırken başına gelmedik kalmamıştır (Alangu 1968, 132): Romanın üç forma kadar tutan bir bölümü o günlerin şartlarına uymak endişesiyle kırılmış, adında yanlışlık yapılmış (*Ayaşlı ile Kiracıları* olması gerekirken *Ayaşlı ve Kiracıları* olarak basılmıştır.) ve dizgi yanlışlarına dikkat edilmemiştir (Çetişli 1999, 231-232; Çetişli 2004, 264).

Efendi'nin oda oda kiraya verdiği dokuz odalı apartmanda yaşayan insanlardan hareketle dönemin panoramasını çizen yazar, toplumdaki yozlaşmayı aile içi ilişkilerin değişmesi gerçeğine bağlar. Eş bir söyleyişle; 19. yüzyıldan itibaren yeni bir medeniyet dairesine giren, yeni alışkanlıklar edinen, bu arada eski ile yeni arasında sık sık bocalayan bireylerin geçirdiği değişimle yeniden şekillenen toplumun gerçeğine birey üzerinden ışık tutar²⁹.

Buna göre en köklü değişimler ailede yaşanmış ve oradan topluma sirayet etmiştir. Öncelikle eskinin geniş ailesi, yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Ayaşlı'nın apartmanına yerleşenler de çekirdek ailelerdir. İkinci olarak eşler arasındaki bireyselleşme, beraberinde çözülme ve yozlaşmayı da getirmiştir. Apartmandaki çiftlerden Turan Hanım - Haki Bey bu duruma somut bir örnektir. Ciddi bir aile bağından yoksun olan çiftin arasında ciddi bir bağlılık da yoktur. Haki Bey, görev gereği yurt dışına giderken Turan Hanım, Ankara'da kalabilmektedir. Benzer şekilde Faika Hanım - Fuat, İffet Hanım - Abdülkerim Bey çiftleri de serbest bir hayat yaşamaktadırlar. Sözü edilen çiftler arasında metres hayatının yaygınlaşmış olması da ailede yaşanan çözülmenin (ve yozlaşmanın) bir başka boyutudur.

Turan Hanım; romanın anlatıcı kahramanı, İskender Bey ve daha başka erkeklerle evlilik dışı ilişkiye yönelir. İffet Hanım, Cevat'la; Faika Hanım, yine anlatıcı kahraman ve üvey babası Ayaşlı İbrahim Efendi ile Abdülkerim Bey, hizmetçi Zinet' le, Fuat ise başka bir kadınla ilişki içindedir. Öyle görünmektedir ki çiftler arasında yaygınlaşan metres hayatı, neredeyse tabii bir durum halini almıştır (Çetişli 2004, 268). Apartmanın hizmetçileri Halide ile Zinet' in evlilik yerine metres hayatını yeğlemesi de kadın-erkek ilişkilerindeki yozlaşmaya ilginç bir örnek teşkil eder.

“-E, nikâh oldunuz mu?

-Nikâh olmadık, nikâh olup ne olacak, gene böyle değil mi? Bir zaman ben nikâh istiyordum, amma şimdi istemiyorum! Bunlar, boş şeyler!

-Günün birinde herif seni bırakırsa, yahut bir çocuğunuz olursa?

-Bir çocuğumuz eksikti!

-Olursa ne yaparsın?

-Bizim çocuğumuz olmaz!

-Ya herif seni bırakırsa?

-Ah, hani o günler! Dua etsin de ben onu bırakmıyayım!.. Onlar bir zamanmış. Ben o zaman işleri bilmiyordum. Şimdi böyle olunca, kocayı ne yapayım?” (Esental 1934, 218-219)

Zinet' in bu bakış açısını Halide de taşımaktadır (Esental 1934, 54-58; 139-140). Bu da göstermektedir ki toplumdaki ahlâkî çözülme, kendini en çok kadın üzerinden hissettirmektedir. İçinde yaşanan yeni düzenin de etkisiyle kadın, artık eskisinden bambaşka bir hayat yaşamaktadır. Kadınların yanı sıra erkekler de söz konusu yozlaşmanın bir parçası olmuştur. Haki Bey, Ayaşlı, Abdülkerim Bey karılarının ya da kızlarının gayrimeşru ilişkilerine ses çıkarmamakta, hatta bu durumu görmezden gelmektedirler.

Her yönüyle değişmekte olan toplumda Cumhuriyet'in ilk yıllarına gelindiğinde çok geniş ölçekte bir değişim yaşanmaktadır. Yazar, Ayaşlı'nın kiracıları üzerinden toplumun değişik sosyal-kültürel tabakalarına ait insan portreleriyle bu değişimi yansıtmaya çalışır (Elçi 2003, 223). 1930'lu yıllar Ankara'sını bir kesit olarak seçen yazar, sözü edilen değişime mekân da ekler. Geniş anlamda mekân değişimi Ankara üzerinden işlenirken dar anlamda apartmandan hareketle vurgulanır. Eskinin büyük aileleri gibi konak ve köşklere de yerini

²⁹ Romanı sosyolojik açıdan değerlendiren bir yazı için bkz. (Gülendam ve Yalçın 2003, 254-268).

apartmana bırakmıştır artık. Bir anlamda, yeni mekânlar yeni ilişkiler doğurmaktadır. Romanda da o yıllar Ankara'sının simgesi olan apartmanda yaşayan farklı kesimlerden kişiler üzerinden bu mekân - insan ilişkisi irdelenmiştir. Bir zincir halinde birbirini etkileyen mekân - birey - aile - toplum bağları yozlaşma olgusuna temas edilerek verilse de yazar, bu yozlaşmanın karşısına örnek çiftler koyarak geleceğe dair umut beslediğini de hissettirir: “Söz konusu çözülüş ve çöküş karşılık Ankara'nın bozkırında çiçeklenen Türkiye Cumhuriyeti'ne paralel yeni bir çekirdek ailenin filizlenmekte olduğu müjdesini de verir” (Çetişli 2004, 271). Anlatıcı kahramanın evlendiği Selime ile arkadaşı Dr. Fahri'nin eşi Melek, apartmanda irdelenen kadın tiplerinden büsbütün farklıdırlar. Dolayısıyla kurulan bu yeni aileler, toplumu içine düştüğü ahlâkî bunalımdan kurtaracaktır. Her iki çiftin Ayaşlı'nın apartmanından uzak tutulması da bu ayrımı iyice belirginleştirmektedir.

Esendal'ın 1930'lu yıllar Ankara'sından tespitlerine karşılık Falih Rıfki, *Roman*'da³⁰ 1930'lu yıllar İstanbul'undan kesitler sunar. Roman yazmak isteyen anlatıcı kahramanın kendisine konu ararken “*kronolojik bir zaman şeridi üstünde seçtiği mozayik durumlar*” (Kantarcıoğlu 2004, 72) dan hareketle bir dönem toplumda yaşanan çözülmeyi gözler önüne serer. Bunu yaparken yazar, bir yandan dönemin belli başlı sorunlarını hicvederken diğer yandan da bireyi merkeze alan roman yazarlarını eleştirmektedir. Bu yüzden, romanın sonunda Anadolu'yu işaret eder.

Romanın, roman yazmaya karar veren anlatıcı kahramanı konu sıkıntısıyla karşılaşınca gazeteye ilan verir. Bunun sonucu olarak farklı kesimlerden aldığı mektuplar vasıtasıyla da birtakım durumları ortaya koyar. Bunlar içerisinde insan ilişkilerindeki çözülme, yanlış Batılılaşma ön plandadır. Evliliklerde eşler birbirini aldatmakta, aile kurumu temelinden sarsılmakta, büyük zaferin ardından insanlar Batılı artistlere benzeme yarışına kapılmaktadırlar. Diğer yanda ise yeni rejimi sorgulayanlar, eski ile yeniyi kıyaslayanlar vardır. Bunlar karşısında anlatıcı, satır aralarında Kemalizm'e yöneltilen eleştirileri de yanıtlar. Bu noktada o da *Ankara*'nın Neşet Sabit'i gibi Batı'yı taklit etmek yerine bize ait bir millî kültüre ulaşmamız gerektiğini savunur. Bunun da yolu Anadolu'dan geçmektedir. Evrensel olan bilim ve teknolojiyi millî değerlerin emrine vererek Anadolu'yu yeniden fethetmek, her karış toprağını kültürle işlemek, genç nesilleri bu idealle büyütme, devrim Türkiye'sinin misyonudur (Kantarcıoğlu 2004, 76). Bu yüzden gerçekçi kesitler sunduğu eserinin sonunda hedefi Anadolu olarak gösterir: “*Palamut ölüsünden, Balattan, açık havaya, serine, yükseğe; sağanakla güreşe, fırtına ile yarışa, uçsuz bucaksız istepe, derin ormana, yaylanın donmuş gözyaşlarına benzeyen buz birkıntilerine, bir kül ve ateş kaosu içinde yaradılış esrarlarını arayan Anadolu'ya çıkınız.*” (Atay 1932, 197)

Cumhuriyet'ten sonra belirli çevrelerde gözlemlenen yozlaşma, *Çıplaklar*³¹ romanına da konu olur. İdealist bir doktorun bakış açısından inkılâp sonrası Türk toplumunun geçirdiği değişim, değer yargılarındaki sarsıntı, karşısına Anadolu ideali konularak işlenir. *Ankara* ve diğer romanlarda sözü edilen Millî Mücadele ruhunu kaybetmiş insanlar, *Çıplaklar*'da da eğlenen, para kazanan, harcayan, kendi değer yargılarını kendi yaratan topluluklar şeklinde

³⁰ Falih Rıfki Atay, *Roman*, İstanbul Akşam Matbaası, 1932. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir.

³¹ Refik Ahmet Sevengil, *Çıplaklar*, Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul 1936. Yapılan alıntılar bu baskıya aittir.

Roman, İstanbul'da *Kurun* gazetesinde tefrika edildikten sonra 1936 yılında Vakit Matbaası'nda kitap olarak basılmıştır.

görülür. Bir yanda Batılı yaşam standartları içinde yaşayan Vural Gündoğdu, Hüseyin Tok, Sabri Uçar, Mehmet Halkatapar, diğer yanda onların çocukları vardır. Çıplaklar Birliği adı altında toplanan bu çocuklar, gayesiz bir yaşam sürmekte, yalnızca spor yapıp birliğin kamplarında eğlenmektedirler. Doğaldır ki ailelerindeki yozlaşma, çocuklara da sirayet etmiştir.

Sözü geçen kişiler, savaş yıllarında vurgunculuk yaparak zengin olmuş ya da sonradan kanun dışı yollara saparak para ve ün kazanmış insanlardır. Dolayısıyla çocuklarına aktardıkları değer yargıları da sığ ve eksiktir. Yazar, ailelerden çocuklarına tevarüs eden bu yozlaşmışlığın karşısına Dr. Çetiner’i bir ideal olarak yerleştirir. Bir diğer deyişle; Dr. Çetiner ve ömrünü adadığı Anadolu davası, yozlaşmış insan manzaralarının karşısında doğruyu, olması gerekeni işaret eden bir örnek olarak durur. Bir miras işi nedeniyle bir süredir İstanbul’da bulunan Dr. Çetiner, uzaktan akrabası Vural Gündoğdu’nun misafiridir. Bu vesileyle onun yakın çevresini gözlemlene fırsatı bulur.

Vural Gündoğdu, geçmişteki adıyla Kâmiran Bey, servetini Birinci Dünya Savaşı sıralarında “*kesesinin kazancını yurdunun kazancından üstün*” (Sevengil 1936, 17) tutuşuna borçludur. O sıralarda Türk ordusunda zabıt olarak bulunan Zimmerman’ la ortaklaşa taahhüt işlerine girişmiş, savaşın bitişini müteakip Almanya’ya kaçmıştır. Ülkesinin içinde bulunduğu o kara günlerde yurduna sırtını dönen Kâmiran, “*Türkiyede devrim başarıldıktan, rejim kuvvetlendikten ve dirlik düzenlik baş gösterdikten, ilerleme yolunda düzenli adımlarla yürümeğe başlandıktan sonra*” (Sevengil 1936, 17) elini kolunu sallayarak geri döner. Anadolu hareketinin ilk günlerinde verilen mücadeleyi delilik olarak değerlendirmekteyken döndükten sonra yapılanları beğenip övgüler düzmektedir. Kendi ticarî çıkarlarına uygun düştüğü için en çok endüstrileşme hareketi hoşuna gider:

“*Sanayileşmenin memlekete getireceği hayat genişliğinden ziyade kendi kasasına akacak olan altın oluk gözlerini parıltı ile aydınlatmıştı; ne yaptı ne etti bu sefer de büyük taahhüt işlerine burnunu sokmak imkânlarını buldu ve işte sanayileşme hareketi ilerleyip ihtiyaçlarımız yurt içinde devlet elile yapılıncaya kadar da görülüyor ki Kâmiran-Zimmerman veya filân ve filân dolaplarının dışarıdan içeriye malzeme ve içeriden dışarıya para boşaltarak dönmesinin önüne geçmeğe çare yoktur.*” (Sevengil 1936, 17-18)

Türkiye’nin toparlanma sürecinden istifade ederek kendisine daha da zengin olmanın yollarını yaratan Vural Gündoğdu’nun yanında sırtını yabancı sermayeye dayamış refah içinde yaşayan Sabri Uçar yer alır. Ülkeler arası hava yolları anonim şirketinin idare meclisinde yabancı sermayenin kazancından yıllık pay alan Sabri Uçar, kâh Türkiye’de kâh yabancı memleketlerde yaşayıp keyif sürmekte ve ülkedeki yabancı şirketlerin temizlenmesine karşı çıkmaktadır. Ona göre “*ecnebi sermayesi emniyet ister, piyasa ürkektir, madenlerimizi ne ile işleteceğiz; yabancıların yardımı olmadan hiç bir işi yapamayız!*” (Sevengil 1936, 61-62)

Eski bir memur olan Hüseyin Tok ise mazbut bir yaşam sürerken Vural Gündoğdu ailesiyle tanıştıktan sonra hem zengin olur hem de sınıf atlar. Önceleri kazancındaki artışın dikkati çekeceğinden korkan, amirlerine ve mesai arkadaşlarına rezil olmaktan çekinen Hüseyin Tok, sonunda memuriyetinden istifa eder, meşhur bir handa büyük bir yazıhane açıp para kazanmaya devam eder.

“*Hüseyin Tok, memlekette yeni bir işi lânse etmiştir: Yirminci yüz yıl her alanda ihtisastan istifade edilen bir asırdır; Hüseyin Tok da önceleri vergi dairesi şefi olarak devlet hazinesine hangi işlerde ne yoldan nasıl para kazandırabileceğini düşünür ve yolunu bulurken bu sefer ticaret evlerinin vergilerinin hangi yollardan nasıl eksik gösterilebileceğini düşünüyor, yolunu buluyor, komisyonunu alıyor.*” (Sevengil 1936, 67)

Onların karşısında “Türkiye için son bir kaç yılın yetiştirdiği yeni tip bir insan” (Sevengil 1936, 74) olan büyük ihracat taciri Mehmet Halkatapar yer alır. Daha evvel İzmir üzümü ve inciri piyasasını ellerinde tutan yabancıların Millî Mücadeleden sonra Türk ortaklarla devam ettikleri ihracat faaliyeti sayesinde İzmir incir ve üzümünü üreticiden yok pahasına satın alan Mehmet Halkatapar, İzmir’de hatırı sayılır bir ün edinmiştir. Bu karakter ve bakış açısına sahip ailelerin çocukları İlhan, Sevim, Ülker ise amaçsızca hayatın içinde savrulmakta, kendilerine bir meşgale aramaktadır. O günlerde yeni kurulan Serbest Vücut Terbiyesi Birliği, diğer adıyla Çıplaklar Birliği, bu gençlere aradıkları meşgaleyi sunar: Spor... Alman hocaların rehberlik ettiği birlik, Heybeliada’da bir kamp düzenler: “Sabahleyin on beş dakika jimnastik, sonra kısa bir deniz banyosu, sonra kahvaltı, sonra kır eğlenceleri, atletizm, disk atma, ok ve yay talimleri ve öğleyin toplu yemek, sonra uyku, sonra deniz...” (Sevengil 1936, 38-39) Bahsi geçen programa Ayazma’ da oturan Erenler de dahildir. “İçelde, Antalya dağlarında yaşayan Konargöçer Tahtacı aşiretlerinden birine mensup” (Sevengil 1936, 33) Erenler, liseden sonra üniversite tahsili için Almanya’ya gitmiş, savaş sonrası karışıklığı içinde düzenli bir öğrenim görmemiş ve bu arada yazarın ifadesiyle “Yeni Türkiyenin kuruluş yıllarını Avrupada geçirmiş, Anadolu savaşının kazanılması sürecinde çorbada tuzu olmayan” (Sevengil 1936, 35) biridir. Aldığı düzensiz eğitimden sonra Türkiye’ye dönünce Türk içtimai hayatını düzeltme isteğine kapılan Erenler, bir yandan da damarlarında kanını taşıdığı atalarının Şaman yaşayışını benimseyerek “Bektaşiliğin eski ve millî Türk dini olan Şamanlığın devamı ve Türk millî kültür müessesesi olduğu davasına gönül verir” (Sevengil 1936, 35) ve Bektaşiler gibi yaşamaya başlar. Ona göre Türk içtimai hayatını düzeltebilmenin yolu, Türk soyu ve neslini düzeltmekten geçmektedir. Bu da serbest vücut terbiyesiyle mümkün olacaktır.

O sıralar birliğin kampına katılan İlhan ve Sevim ise amaçsızlıktan bu programa dahil olmuşlardır. İlhan, gönüllü olarak birliğe yazılmasa da üye olduktan sonra sporla güzelleşen vücudunun kadınlar üzerinde uyandırdığı hayranlığın da etkisiyle “bu yeni dini yaymak için bir misyoner gibi çalışıyordu.” (Sevengil 1936, 25) Kendisine ilgi duyan Sevim’i de birliğin kampına katılmaya ikna eden de yine odur. Gerçekte Sevim için “Çıplaklar birliği filân onun umurunda değildi; İlhanla birlikte, başbaşa, yapayalnız üç gün üç gece geçirmek bütün bir hayata değerdi.” (Sevengil 1936, 40) İlhan’la istediği yakınlığı kuramasa da yaşlıları arasında geçirdiği üç gün, aile çevresinde sürekli çocuk yerine konulan, büyüdüğü bir türlü kabullenilmeyen genç kız için bir anlamda rüştünü ispat olur. Sözü edilen iki gençten farklı olarak Ülker, İstanbul’daki en büyük Fransız kız lisesini bitirmiş, Dr. Çetiner gibi sırf merak için kampa ve Erenler’ in düzenlediği geceye katılmıştır. Zira yazarın da belirttiği üzere “onda ne Sevime, ne de arkadaşlarına benzemiyen bir hal vardı”r (Sevengil 1936, 124). Utangaç duruşuyla, seslendirdiği Bektaşî nefesiyle Dr. Çetiner’in ilgisini çeker Ülker. Nitekim Çetiner, Erenler’ in tekke havası verdiği kovukta tertiplenen gecenin sabahında anne ve babaları ayrı, kendileri ayrı havada genç kızları düşünürken Ülker’i farklı bir noktadan değerlendirir. Gördükleri, gözlemedikleri üzerine derin derin düşünen, kendince tahliller yapan Dr. Çetiner, şahidi olduğu kendi davasına ters manzaralar, yaşamlar karşısında rahatsızlık duymakta; ancak bir türlü işlerini yoluna koyup görev yeri Zonguldak’a dönememektedir.

Millî Mücadeleden önce memleketin akıbetini hiç düşünmeyen, Anadolu direnişini küçümseyen; zaferin ardından ise çıkarları için yeni düzeni alkışlayan, aslında ülkenin geleceğini umursamayan bu yozlaşmış insanlar, Dr. Çetiner’le tam bir tezat oluşturmaktadır. İlhan, Sevim ve diğer Çıplaklar Birliği üyesi gençlerin ailelerinden devraldıkları başıboşluğa karşılık Çetiner, bir ihtiyat zabiti olan babasından idealizmini devralmıştır. İstiklâl Savaşı’na

giderken oğlunu İstanbul'da tıp fakültesine yatılı olarak yerleştiren vatanperver asker, cepheden oğluna yazdığı mektupta, “*Vatanı kurtarmak için ölmek lâzımdır, fakat kurtulan vatani milyonların insan gibi yaşayabilecekleri bir yer haline getirmek için de yaşamak lâzımdır. Biz seninle bu işi paylaşalım, oğlum; birincisini bana bırak, ikincisini sana vazife olarak veriyorum.*” (Sevengil 1936, 82) sözleriyle oğluna âdeta vasiyette bulunur. Babasından bir daha haber alamayan Çetiner, var gücüyle çalışıp okulu bitirir. Akranlarının Anadolu çekincesine karşılık o, Anadolu'ya hizmet götürmek için büyük bir heyecan duymaktadır. İçinde taşıdığı idealle Kayseri ve Zonguldak'ta görevini ifa eder. Yazları ise Anadolu içlerinde tetkik seyahatlerine çıkmaktadır. Ne var ki teyzesinin ölümüyle halletmek zorunda kaldığı miras meselesi, görevini sekteye uğratar. Aylardır İstanbul'dadır ve henüz işlerini halledememiştir. Fiilî olarak bir şeyler yapamasa da düşünsel olarak boş durmayan Çetiner, içine girdiği çevreyi dikkatle gözlemler ve birtakım çıkarımlara varır. Babasının kendisine yüklediği vazifenin manasını daha iyi anlar olmuştur: Anadolu'da yaşamak için Anadolu'yu sevmek yeterli değildir. Anadolu'da yaşamak için Anadolu'yu yaşanılabilir hale getirmek gerekir. Bu gözle baktığında çevresindeki insanlar ona umut vadetmemektedir.

“*Her gün birlikte düşüp kalktığı kimseleri gözden geçirdikçe kendisini medenî kılığa bürünmüş bir gangster çetesi içine düşmüş sanıyordu. Yükünü tutmuş, servetini yabancı ülkelerdeki bankalara istif etmiş, bu toprağa bağlılığı azalmış Vural Gündoğdudan Anadolu için hiç bir şey ummuyordu. Liberalizmin müdafaasını yapan Sabri Uçar, şimdilik davasını kaybetmiş bir adamdı; Anadolunun ekonomik şartlarını, Anadolunun istihsal, malî piyasaya çıkarma ve dışarıya gönderme durumunu yakından görüp öğrenmiş olan Çetiner, iktisadî devletçiliğin lüzumuna yerinde, iş sahasında, işi ve ihtiyacı gözlerle görerek inanmıştır. Çetiner, milyonların sıkıntısı ve ızdırabı pahasına toplanan devlet varidatına zarar veren Hüseyin Tok'a kızıyor; Anadolluya gelişme, yetişme, yaşayışını düzeltme imkânları vermek şöyle dursun, Anadollunun dayanma kabiliyet ve kuvvetini günden güne kırmakta olan Mehmet Halkatapar gibilerden ise, memlekete yapmakta oldukları fenalık yönünden, açıkça korkuyor.*” (Sevengil 1936, 99-100) Bu noktada Çetiner, umudu yeni nesilde görür. Sevim ve arkadaşlarını bu bağlamda tetkik eder. Ancak ebeveynlerinden farkı olmayan bu gençler içinde Ülker'den başkası taşıdığı ideale uygun değildir. Zamanla yakınlaşan, duygusal açıdan birbirine bağlanan iki genç, Dr. Çetiner'in Anadolu idealinde tek yürek olur. Ülker'in arayışları, bocalayışları Çetiner'in elinde şekillenir ve genç kadın, onun kendisini adadığı Anadolu davasında en büyük yardımcısı olur.

Burada da Anadolu, İstanbul'da belirli bir çevrenin yozlaşmışlığına karşılık varılacak nihai hedef olarak sunulmuş ve tüm zenginliğiyle yozlaşmış insanların karşısına ideal olarak yerleştirilmiştir.

Dönem romanlarında yozlaşma olgusunun; siyasî, sosyal ve ahlâkî bir sorunsal olarak İstanbul - Anadolu ya da kirli İstanbul -temiz Anadolu tezatlıkları içerisinde işlenmesine paralel olarak konuya insan - mekân - toplum ölçeğinde bakıldığında romanlarda, toplumda yaşanan yozlaşmanın mekân üzerinden somutluk kazandığı gözlemlenir. Diğer bir deyişle; her üç dönemde (Birinci Dünya Savaşı, Mütareke, Cumhuriyet'in ilk yılları) irdelenen yozlaşma, simgesel bir mekânla temsil edilir. Bu mekân, gelenekselden Batılı yaşama geçişi ifade eden “apartman” olarak belirir. “*II. Meşrutiyet sonrasını anlatan romanlarda, apartmanlar hemen daima yüzeysel, gösterişçi, batı taklitçisi ve ahlâkî değerleri zayıf insanların evi olarak gösterilir ve bu kargaşa döneminin simgesi gibi kullanılır.*” (Elçi 2003, 159) *Zaniyeler*, *Sodom ve Gomore*, *Ateşten Gömlek*, *Yarım Adam* adlı romanlarda Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarının yozlaşmış İstanbul'u; *Ankara*, *Yalnız Dönüyorum*, *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı romanlarda ise Cumhuriyet'in ilk yıllarının yozlaşmış insanları apartman üzerinden gözler önüne serilir.

İnsanın değişimi, içinde yaşanılan mekânı değiştirmiş ve mekân değişimleri de daha büyük toplumsal değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Türk toplumunda geleneksel ev tipinin yerine ikame edilen apartman, toplumsal dönüşümün mekândaki göstergelerinden biridir (Alver 2009, 72). Bahsi geçen romanlarda “*milli kimlik ve benliklerini yitirmiş yozlaşmış tiplerin*” (Alver 2009, 72) memleket ve Anadolu gerçekliğine sırtını dönüp düşmanla el ele vererek eğlendiği, haksız kazancıyla Beyoğlu, Şişli gibi kozmopolit semtlerde kiralayıp özenerek döşediği yer, apartmanlardır. Diğer yanda ise apartman yaşamına geçilirken toplumdaki çözülüşü simgeleyen konak, köşk ve yalılar yer alır. *Sözde Kızlar, Biz İnsanlar, Üç İstanbul* adlı romanlarda yine dejenere insanların ülke gerçeklerinden habersiz yaşadığı yer, köşk ve yalılardır. *Sodom ve Gomore* ile *Zaniyeler*’ de de Mütareke ve Birinci Dünya Savaşı sıralarında yozlaşmış ilişkilerin yaşandığı konak ve yalılardan söz edilir³². Bu da göstermektedir ki sözü edilen tarihî dönemlerdeki yozlaşma, insan - mekân - toplum üçgenindeki değişimden başlayarak Anadolu’yu da içine alan bir düzlemde işlenmiştir.

Sonuç

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk romanı, İkinci Meşrutiyet yıllarından devraldığı millî çizgiyi devam ettirirken yeni rejimin sözcülüğünü de üstlenir. İmparatorluğun ardından kurulan yeni Türk Devleti’nin sosyal ve siyasî hayata getirdiği düzenleme ve yeniliklerin desteklenmesi ve halka anlatılması bu dönem romancılarının eserlerine değişik şekillerde konu olur. Bunlardan biri de geçmişin muhasebesi bağlamında ele alınan, yozlaşma temasıdır.

Yenilgiyle sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı’nın peşi sıra gelen Mütareke şartlarının olumsuz etkisi, sosyal hayatta ve bireyler üzerinde ciddi bir ahlâk erozyonu olarak kendisini gösterir. Bu erozyonun müsebbibi, siyasî arenadaki yanlış adımlarıyla Osmanlı yönetimidir. Bundan dolayı, dönem romanlarında, işgal kuvvetleriyle el ele eğlenen İstanbul, tavizkâr tavırlarıyla tepki çeken Osmanlı idaresiyle özdeş hale gelmiştir. İzmir’in Yunanlılarca işgali ve Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışıyla millî direnişi sembolize eden Anadolu ise sözü geçen Osmanlı idaresine alternatif olarak romanlardaki yerini alır. Bu sembolik anlatım, romanlara İstanbul -Anadolu karşıtlığı şeklinde kendini gösteren bir iyi (Anadolu / Cumhuriyet) - kötü (İstanbul / Osmanlı) denklemi olarak yansır.

Dönem romancıları, söz konusu karşıtlık etrafında, Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yılları siyasetinin, sosyal yapı ve birey üzerinde yol açtığı ahlâkî çözülmüşlüğü eserleri vasıtasıyla eleştirel bir süzgeçten geçirir. Bu eleştirel yaklaşım, zaferden bir süre sonra galibiyetin de verdiği rehabetle yüzeysel bir Batılılaşma siyaseti izlemeye başlayan Cumhuriyet siyasilerini de kapsar. İncelenen romanlardan elde edilen sonuç, Cumhuriyet’in ilk yıllarında yazarlarda gözlemlenen idealizmin, yerini yavaş yavaş gerçekçi bir bakış açısına terk etmesidir. Öyle ki Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke şartları üzerinden toplumu gittikçe yozlaşmış bir kütleye dönüştürmekle itham edilen Osmanlı’nın içine düştüğü tarihî ve siyasî hatalar, Cumhuriyet’in ilk çeyreğinde şekil değiştirerek tekrarlanmıştır. Bu açmaz, dönem romancılarının eserlerinde eski idarenin eleştirisiyle yan yana irdelenir.

³² Toplumsal değişim ve dönüşümlerin mekân algısı üzerindeki etkisi ile bunun “ev” olgusu üzerinden Türk romanına yansımaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (İnci 2003).

KAYNAKÇA

A. Romanlar

- ADIVAR, Halide Edip, **Ateşten Gömlek**, Özgür Yayınları, İstanbul 2006.
(ATABEYOĞLU) Salâhattin, **Zaniyeler**, İletişim Yayınları, İstanbul 1989.
ATAY, Falih Rıfki, **Roman**, İstanbul Akşam Matbaası, 1932.
(BAŞAR) Şükûfe Nihal, **Yalnız Dönüyorum**, Kenan Basımevi, İstanbul 1938.
ESENDAL, Memduh Şevket, **Ayaşlı ve Kiracıları**, Vakıf Gazete-Matbaa-Kütüphane, 1934.
GÜNTEKİN, Reşat Nuri, **Gizli El**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988.
GÜNTEKİN, Reşat Nuri, **Eski Hastalık**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.
KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Sodom ve Gomore**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972.
KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Yaban**, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Ankara**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
KUNTAY, Mithat Cemal, **Üç İstanbul**, Oğlak Yayınları, İstanbul 2007.
(MORKAYA) Burhan Cahit, **Cephe Gerisi**, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1934.
SAFA, Peyami, **Sözde Kızlar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1991.
SAFA, Peyami, **Biz İnsanlar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.
SEVENGİL, Refik Ahmet, **Çıplaklar**, Vakıf Gazete Matbaa Kütüphane, İstanbul 1936.
ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Yarım Adam**, Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1941.

B. Diğer Kaynaklar

- AKIN, Cahit, “Ankara’da Bir Yaban Kadrocu”, **kitap-lık**, S:120 (2008), s.91-96.
ALANGU, Tahir, **Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman 1919-1930**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1968.
ALVER, Köksal, “Romanın Dilinde Kent”, **Hece**, S:147 (2009), s.67-75.
ARGUNŞAH, Hülya, **Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
ARSLAN GÜRANİ, Nur, **Selahattin Enis’in Romanlarında Osmanlı’nın Son Yılları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2003.
AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.
BEYATLI, Yahya Kemal, “Üç Tepe”, **Dergâh**, C:1 (1921), s.1-2.
ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye’nin Yüzyılına Romanın Tamıklığı**, Yazılama Yayınları, İstanbul 2007.
ÇERİ, Bahriye, “Cumhuriyet Romanında Osmanlı Tarihinin Kurgulanışı”, **Tarih ve Toplum**, S:198 (2000), s.19-26.
ÇETİŞLİ, İsmail, **Memduh Şevket Esendal, İnsan ve Eser**, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999.

- ÇETİŞLİ, İsmail, **Metin Tahlillerine Giriş /2 Hikâye-Roman-Tiyatro**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ÇETİŞLİ, İsmail, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Ortaya Çıkan Fikrî, Siyasî Hareketler ve Türk Edebiyatına Yansımaları”, **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.140-146.
- DURNA, Tezcan, **Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik**, Dipnot Yayınları, Ankara 2009.
- ELÇİ, Handan İnci, **Roman ve Mekan**, Arma Yayınları, İstanbul 2003.
- ENGİNÜN, İnci, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Sodom ve Gomore’ sinde Yabancılar”, **Mukayeseli Edebiyat**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s.205-219.
- ENGİNÜN, İnci, “Ankara Romanında Batılılaşma Meselesi”, **Mukayeseli Edebiyat**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 247-259.
- ERDOĞAN, Tamer, **Mütareke İstanbul’u**, Kanat Kitap, İstanbul 2005.
- ERTOP, Konur, “Cumhuriyet Çağında Türk Romanı”, **Türk Dili, Roman Özel Sayısı**, S:154 (1964), s.592-607.
- FEDAİ, Özlem, “Kemal Tahir’in Gözünden Millî Mücadele Yılları Anadolu’sunda Yozlaşma ve Çürüme”, **Hece, Türkiye’nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir Özel Sayısı**, S:181 (2012), s.165-172.
- GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, MEB Yayınları, Ankara 2004 (1.bsk. 1923).
- GÜLENDAM, Ramazan ve YALGIN, Nurgül, “Memduh Şevket Esendal’ın Ayaşlı ile Kiracıları Adlı Romanına Sosyolojik Bir Yaklaşım Denemesi”, **Türk Dili**, S:621 (2003), s.254-268.
- KACIROĞLU, Murat, **Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanı (Yapı ve Tema 1919-1928)**, Kriter Yayınevi, İstanbul 2008.
- KANTARCIOĞLU, Sevim, **Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- KANTARCIOĞLU, Sevim, **Yakınçağ Tarihimizde Roman (1908-1960)**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2008.
- KARACA, Nuray, **Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi**, Anı Yayıncılık, Ankara 2008.
- KARAÖMERLİOĞLU, Asım, **Orada Bir Köy Var Uzakta, Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- KOLCU, Ali İhsan, **Millî Edebiyat, -II. Meşrutiyet Sonrası Türk Edebiyatı-II**, Nesir, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2008.
- KORKMAZ, Ramazan, **Sabahattin Ali, İnsan ve Eser**, YKY, İstanbul 1997.
- KÖROĞLU, Erol, **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918, Propagandadan Millî Kimlik İnşasına**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- NACİ, Fethi, “Reşat Nuri’nin ‘Zabit’leri”, **Berna Moran’a Armağan, Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.91-108.

- SEVİNÇ, Canan, “Zaniyeler: Yozlaşmış İstanbul’a Karşılık Temiz Konya’nın Romanı”, **III. Ulusal Ereğli Kemal Akman Meslek Yüksekokulu Tebliğ Günleri**, 28-29 Nisan 2011, Ereğli -Konya.
- TEKİN, Mehmet (1997; 1998), “Zaniyeler Romanının Edebî ve Toplumsal Değeri”, I, II, **Yedi İklim**, S:51-55 (1997-1998), s. 34-41.
- TEKİN, Mehmet (1997; 1998), **Romancı Yönüyle Peyami Safa**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.
- TİMUR, Taner, **Osmanlı - Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- TOPRAK, Zafer, “Osmanlı Narodnikleri:‘Halka Doğru’ Gidenler”, **Toplum ve Bilim**, S:24 (1984), s.69-81.
- YALÇIN, Alemdar, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- YILMAZ, Ayfer, “Ankara ve Tersine Giden Yol Romanlarında Ankara”, **Edebiyat ve Eleştiri**, S:95 (2007), s.80-94.